

Stanisław Cieślak<http://orcid.org/0000-0002-9079-4793>

Uniwersytet Ignatianum w Krakowie

stanislaw.cieslak@ignatianum.edu.pl

DOI: 10.35765/pk.2024.4603.03

Ksiądz Stanisław Musiał SJ (1938–2004). Wspomnienie w 20. rocznicę śmierci

STRESZCZENIE

Ksiądz Stanisław Musiał SJ (1938–2004) należy do grona wybitnych jezuitów II połowy XX w. Znany jest przede wszystkim jako jeden z pionierów dialogu międzyreligijnego w Polsce oraz orędownik dialogu katolicko-żydowskiego, który rozpoczął się na szeroką skalę wraz z ukazaniem się Deklaracji o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich *Nostra aetate* Soboru Watykańskiego II z 28 października 1965 r. Artykuł prezentuje etapy jego duchowego i intelektualnego rozwoju, który dokonywał się nie tylko w Polsce, ale także – w czasach zimnej wojny i żelaznej kurtyny – w wielu krajach zachodniej Europy. Wprawdzie nie osiągnął upragnionego doktoratu, do którego przymierzał się trzy razy i któremu poświęcił wiele lat pracy, ale swoją szeroką wiedzą, mądrością i działalnością nie tylko ubogacił wspólnotę polskich jezuitów, ale także Kościół katolicki w Polsce. Pozostawił po sobie pamięć człowieka rozległej wiedzy, jak również wielkiej dobroci i niezwyklej wrażliwości. Dla wielu osób, którzy się z nim zetknęli, stał się kierownikiem i ojcem duchowym.

SŁOWA KLUCZE: Stanisław Musiał SJ, Towarzystwo Jezusowe, dialog katolicko-żydowski

ABSTRACT

Priest Stanislaw Musial SJ (1938–2004). A Memoir on the 20th Anniversary of Death

Rev. Stanislaw Musial SJ (1938–2004) is among the prominent Jesuits of the second half of the 20th century. He is known primarily as one of the pioneers of interreligious dialogue in Poland and as an advocate of Catholic-Jewish

Regionalna
Inicjatywa
Doskonałości

Artykuł powstał w ramach realizowanego projektu „Wzmocnienie potencjału badawczego AIK w zakresie jezuickiego dziedzictwa Krakowa i Małopolski”, w ramach programu „Regionalna Inicjatywa Doskonałości”

Sugerowane cytowanie: Cieślak, S. (2024). Ksiądz Stanisław Musiał SJ (1938–2004). Wspomnienie w 20. rocznicę śmierci. © ⓘ *Perspektywy Kultury*, 3(46), ss. 15–49. DOI: 10.35765/pk.2024.4603.03

Nadesłano: 11.04.2024

Zaakceptowano: 12.05.2024

dialogue, which began on a large scale with the publication of the Second Vatican Council's Declaration on the Relation of the Church to Non-Christian Religions *Nostra aetate* of October 28, 1965. This article presents the stages of his spiritual and intellectual development, which took place not only in Poland, but also – during the times of the Cold War and the Iron Curtain – in many countries of Western Europe. Although he did not achieve the coveted doctorate, to which he tried on three occasions and to which he devoted many years of work, he not only enriched the Polish Jesuit community, but also the Catholic Church in Poland with his extensive knowledge, wisdom and activities. He left behind the memory of a man of extensive knowledge, as well as great kindness and extraordinary sensitivity. For many who came into contact with him, he became a guide and spiritual father.

KEYWORDS: Stanisław Musiał SJ, Society of Jesus, Catholic-Jewish dialogue

„Niech Pan Miłosierdzia ukryje go w cieniu swych skrzydeł na wieki i niech zwiąże jego duszę węzłem życia” – to słowa żydowskiej modlitwy, które zabrzmiały w poniedziałek 15 marca 2004 r. na cmentarzu Rakowickim w Krakowie. Usłyszeli je uczestnicy uroczystości pogrzebowych zakonnika, ks. Stanisława Musiała SJ. W ten sposób – co nie jest praktykowane w Kościele katolickim i jest ewenementem – zostało spełnione pragnienie ks. S. Musiała, które wyraził rok wcześniej: „Moim najgłębszym marzeniem jest, żeby nad moją trumną Żydzi odmówili *kadisz*¹. Wtedy mógłbym w pełni nazwać się katolikiem” (Skotnicki, oprac., 2016, s. 102).

Ksiądz Stanisław Musiał urodził się 1 maja 1938 r. w rodzinie rolników Józefa (1901–1976) i Antoniny z Dembskich (1909–1961), zamieszkałych we wsi Łososina Górna k. Limanowej (diecezja tarnowska). Sakrament chrztu św. otrzymał 8 maja w miejscowym kościele pw. Wszystkich Świętych, zabytkowej drewnianej świątyni z XVIII w., znajdującej się obecnie na terenie dzielnicy Limanowa-Łososina Górna (województwo małopolskie). Dojrzał w atmosferze przepojonej żywymi więzami z Kościołem katolickim. Pierwszą Komunię Świętą przyjął 1 czerwca 1946 r. w kościele w Łososinie Górnej (Augustyn, red., 2010, s. 147). Był dobrym i pobożnym dzieckiem, służył jako ministrant w kościele, lubił nabożeństwa i książki religijne (Augustyn, red., 2010, s. 309–310). Od najmłodszych lat pomagał

1 *Kadisz* – jedna z najważniejszych modlitw w judaizmie, będąca składnikiem wszelkich żydowskich modlitw zbiorowych. Jest to doksologia w języku aramejskim i hebrajskim, wysławiająca Imię Boże, wyrażająca poddanie się Jego woli oraz wzywająca rychłego nadejścia królestwa Bożego. Z czasem wykształcają się różne odmiany tej modlitwy, w tym *kadisz jatow* wygłaszany przez żałobników po śmierci zmarłego. Odmówienie go wymaga *minjanu*, czyli obecności dziesięciu dorosłych mężczyzn (Żydów). *Sidur Szaarej Teszuwa*, 2005, s. 500.

rodzicom w prowadzeniu gospodarstwa. *Trylogię* Sienkiewicza poznał przy pasaniu krów (Bereś i Burnetko, 2006, s. 16). Miał troje rodzeństwa: starszego brata Władysława (1933–2010), starszą siostrę Marię (1935–2021), która wyszła za mąż za Antoniego Sułkowskiego (1931–2004), i młodszą siostrę Barbarę (ur. 1945), która wyszła za mąż za Józefa Twaroga (1939–2021) (Skotnicki, oprac., 2016, s. 8).

Przywiązywał wagę do daty urodzenia. Przyszedł bowiem na świat w niedzielę, kiedy dzwony biły na sumę. Mówił:

tamta niedziela to był 1 maja – pewnie dlatego jestem w głębi duszy trochę socjalistą i może naiwnie, ale wierzę, że autentyczny socjalizm zwycięży. Wielkie bogactwo w prywatnych rękach uważam za rabunek zorganizowany za pomocą prawa... (Bereś i Burnetko, 2006, s. 24–25).

Ojciec był patriotą, walczył z bolszewikami i doszedł z wojskiem polskim do Kijowa. W figurce Matki Boskiej z Lourdes trzymał wszystkie odznaczenia i dokumenty (Bereś i Burnetko, 2006, s. 8). Przed wybuchem II wojny światowej ojciec wyjechał na pracę sezonową do Francji i pracował w cukrowni. Lubił książki i miał we wsi największą prywatną bibliotekę. Jak się później okazało, miłość do książek przeszła z ojca na syna. Ojciec był konserwatywny w poglądach, natomiast matka, pochodząca z rodziny zamożniejszej, była otwarta, zawsze pogodna, miała potrzeby estetyczne, była ciekawa świata i ludzi. W głęboko religijnej rodzinie był duchowny. Młodszy brat ojca, ks. Ludwik Musiał (1902–1981), był przez 44 lata (16.08.1936–17.08.1980) proboszczem w parafii Narodzenia NMP we wsi Rajbrot (diecezja tarnowska), położonej w województwie małopolskim, w powiecie bocheńskim, w gminie Lipnica Murowana.

W czasie okupacji niemieckiej, jako czteroletni chłopak, zapamiętał Żyda błagającego o litość. Rodzice udzieli mu pomocy. W tym czasie przybyli Niemcy. Ojciec, który był łącznikiem w Armii Krajowej i miał kontakty z partyzantką, zdążył wcześniej uciec. Pozostałym członkom rodziny groził nieuchronny wyrok śmierci za pomoc Żydowi. W tej sytuacji Staszek rzucił się desperacko dowodzącemu żandarmowi niemieckiemu do nóg i z całej siły go za nie oblał. Niemiec nie pozostał nieczuły wobec dziecka. Staszek był dumny, że ocalił matkę i dwoje rodzeństwa, oraz odczuwał żal, że nie uratował Żydowi życia (Bereś i Burnetko, 2006, s. 9–10).

Uczęszczał do szkoły podstawowej w rodzinnej Łososinie (1945–1950). W szóstej klasie szkoły podstawowej nauczycielka, Maria Odziomek, jego duchowa opiekunka, napisała do pięciu różnych zakonów listy o przyjęcie zdolnego ucznia do małego seminarium (Bubrowiecka, red., 2009, s. 109–110). Na pismo odpowiedzieli pozytywnie jezuici z Prowincji

Małopolskiej Towarzystwa Jezusowego prowadzący Małe Seminarium w Nowym Sączu. Stanisław przebywał w nim od 1950 do 1952 r. i chodził do Szkoły Powszechnej im. Adama Mickiewicza, gdzie ukończył siódmą klasę.

W czwartek, 3 lipca 1952 r., w szczycie sięjącego terror i śmierć stalinizmu, władze PRL rozwiązały Małe Seminarium. Komuniści zabrali jezuitom budynek, żadnego z seminarzystów nie przyjęli do tamtejszego Gimnazjum im. Jana Długosza. Toteż młodzi chłopcy zostali przyjęci do jezuitów w Starej Wsi k. Brzozowa, gdzie – później – przygotowywali się do matury. Tam 22 sierpnia 1952 r., w wieku 14 lat i 3 miesięcy, po uzyskaniu dyspensy od wieku, „z pomocą Matki Najświętszej”², Stanisław został przyjęty do Prowincji Małopolskiej Towarzystwa Jezusowego i rozpoczął dwuletni nowicjat (Bereś i Burnetko, 2006, s. 25–33). 3 maja 1955 r. złożył pierwsze śluby zakonne na ręce O. prowincjała Wojciecha Krupy SJ³. W latach 1954–1957 w Starej Wsi kontynuował naukę w zakonnym gimnazjum klasycznym. Egzamin maturalny zdał 14 czerwca 1957 r. Na jego świadectwie maturalnym widnieją noty dostateczne z przedmiotów ścisłych i bardzo dobre z humanistycznych (ATJKr., rkps 4996-VI).

W latach 1957–1960 zgłębiał filozofię na Wydziale Filozoficznym Towarzystwa Jezusowego przy ul. Mikołaja Kopernika 26 w Krakowie. Uzyskał bardzo dobre oceny z przedmiotów. Studia filozoficzne zwieńczył licencjatem na podstawie pracy napisanej po łacinie pod kierunkiem wybitnego znawcy zagadnień etycznych ks. Tadeusza Ślipki SJ⁴ pt. *De planificatione oeconomica in Polonia post II bellum* (ATJKr., rkps 4996-VI). W książeczce wojskowej ks. S. Musiała wydanej 24 września 1958 r. w Krakowie zapisano, że jest studentem II roku filozofii oraz posiada znajomość trzech języków: łaciny, francuskiego i włoskiego (ATJKr., rkps 4996-VI).

W latach 1960–1964 studiował teologię na Wydziale Teologicznym Towarzystwa Jezusowego Bobolanum przy ul. Rakowieckiej 61 w Warszawie. Nauka szła mu bardzo dobrze. Pierwszy rok teologii zdał z „najwyższym odznaczeniem” (Augustyn, red., 2010, s. 46). Słuchał wykładów wybitnych profesorów, polskich jezuitów, m.in.: ks. Ignacego Biedy⁵,

2 Archiwum Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie, rkps 2435, s. 709–710 (dalej stosując skrót: ATJKr.).

3 Wojciech Krupa SJ (1902–1981), prowincjał Prowincji Małopolskiej Towarzystwa Jezusowego (1947–1955). Grzebień, opr. 1996, s. 334–335.

4 Tadeusz Ślipko SJ (1918–2015) – filozof specjalizujący się w zagadnieniach etycznych, autor wielu publikacji.

5 Ignacy Bieda SJ (1913–1986) – profesor teologii dogmatycznej w Messynie na Sycylii (1952–1958) i na Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie (1958–1959). Po powrocie do kraju profesor teologii dogmatycznej na Wydziale Teologicznym Towarzystwa Jezusowego

ks. Józefa Buchholtza⁶, ks. Mariana Żurowskiego⁷, ks. Stefana Moysy-Rosochackiego⁸, ks. Jana Marii Szymusiaka⁹, ks. Edwarda Haratyma¹⁰, ks. Stanisława Głowy¹¹, ks. Bogusława Waczyńskiego¹², ks. Władysława Janczaka (ATJKr., rkps 4220, s. 83, 108, 124). Wykazywał zainteresowanie językami obcymi. Z myślą o przyszłych studiach 15 września 1961 r. zaczął uczyć się na lekcje języka arabskiego do szkoły „Lingwista” (Augustyn, red., 2010, s. 54).

Jako wyróżniający się student Bobolanum został poproszony o wygłoszenie referatu w Archidiecezjalnym Seminarium Warszawskim z okazji 400-lecia dekretu *Cum adolescentium aetas* z 15 lipca 1563 r. Soboru Trydenckiego. 13 listopada 1963 r. na uroczystej akademii wygłosił referat wobec kilku biskupów i ponad trzystu gości. Mówił pełną godzinę z humorem. Referat nie przypadł do gustu wszystkim uczestnikom akademii. Gdy wspominał w swoim wystąpieniu, że biskupi, gdy im brakło argumentów, zaczęli bić się na pięści i targać za brody, ks. biskup Zygmunt

Bobolanum w Warszawie (1959–1986). Autor prac z zakresu teologii i tłumacz dokumentów kościelnych.

- 6 Józef Buchholtz SJ (1904–1979) – profesor teologii moralnej na Wydziale Teologicznym Towarzystwa Jezusowego w Starej Wsi k. Brzozowa (1946–1948), Krakowie (1948–1952) i Warszawie (1952–1979). Wykształcił w teologii moralnej kilka pokoleń jezuitów.
- 7 Marian Żurowski SJ (1923–1988) – profesor prawa kanonicznego na Wydziale Teologicznym Towarzystwa Jezusowego Bobolanum (1960–1988) i Akademii Teologii Katolickiej (1961–1988). Wyjeżdżał z wykładami na Papieski Uniwersytet Gregoriański w Rzymie (1969–1978) oraz na Uniwersytet św. Pawła w Ottawie (1978–1981). Należał do sześciu międzynarodowych towarzystw naukowych i trzech komisji Episkopatu Polski. Autor wielu rozpraw z zakresu prawa kanonicznego.
- 8 Stefan Moysa-Rosochacki SJ (1922–2007) – od 1960 r. profesor teologii dogmatycznej i ekumenicznej na Wydziale Teologicznym Towarzystwa Jezusowego Bobolanum w Warszawie. Autor publikacji z teologii dogmatycznej i ekumenicznej.
- 9 Jan Maria Szymusiak SJ (1920–1987) – w 1958 r. przyjechał z Francji do Polski i podjął pracę dydaktyczno-naukową. Na KUL wykladał patrologię, a na Wydziale Teologicznym Towarzystwa Jezusowego Bobolanum w Warszawie patrologię i liturgikę. W 1971 r. powrócił do Francji, wykladał patrologię w Chantilly. Publikował swoje prace w wielu czasopismach polskich i zagranicznych. Otrzymał dymisję z zakonu 10.05.1974 r. we Francji.
- 10 Edward Haratym SJ (1917–1992) – profesor teologii w Nowym Sączu (1945–1946), Pisma Świętego i teologii biblijnej na Wydziale Teologicznym Towarzystwa Jezusowego w Krakowie (1950–1952) i Warszawie (1952–1979). Dla *Biblii Tysiąclecia* (I wyd.) przełożył księgę proroka Daniela. Opublikował kilka artykułów naukowych z zakresu nauk biblijnych i kilka kazań.
- 11 Stanisław Głowa SJ (1930–) – od 1961 r. wykładowca na Wydziale Teologicznym Towarzystwa Jezusowego Bobolanum. Publikował w czasopismach: „Ateneum Kapłańskie” i „Collectanea Theologica” oraz w pracach zbiorowych.
- 12 Bogusław Waczyński SJ (1907–1981) – od 1956 r. profesor teologii dogmatycznej na Wydziale Teologicznym Towarzystwa Jezusowego Bobolanum w Warszawie oraz w latach 1957–1968 również na Katolickim Uniwersytecie w Lublinie. Działacz ekumeniczny. Autor rozpraw z dziedziny teologii wschodniej.

Choromański¹³ zakończył całą akademię (Augustyn, red., 2010, s. 87; Bubrowiecka, red., 2009, s. 153–154).

Pracę licencjacką z teologii napisał pod kierunkiem ks. Władysława Jańczaka¹⁴ pt. *Galileusz a jezuici do 1. procesu w 1616 r. włącznie*. Święce-
nia diakonatu otrzymał 13 lipca 1963 r. (ATJKr., rkps 4182, s. 181), a świę-
cenia kapłańskie 5 sierpnia 1963 r. Święceń tych udzielił mu za każdym
razem w Nowym Sączu ordynariusz diecezji tarnowskiej ks. biskup Jerzy
Ablewicz¹⁵. 15 sierpnia odprawił Mszę św. prymicyjną w kościele w Łoso-
sinie Górnej (Augustyn, red., 2010, s. 321–322).

Jako neoprezbiter wziął udział w uroczystościach koronacji obrazu
Matki Bożej Pocieszenia z jezuickiego kościoła pw. Świętego Ducha przy
ul. ks. Piotra Skargi w Nowym Sączu. W przygotowanie uroczystości było
zaangażowanych wiele osób duchownych i świeckich. Ksiadz S. Musiał
został przydzielony do pięcioosobowej komisji kwaterunkowej (Preisner,
2003, s. 310). Uroczystość koronacji odbyła się w miejscowości Zabawa na
placu o powierzchni 6 ha w niedzielę 11 sierpnia 1963 r. pod przewodni-
ctwem prymasa Polski ks. kard. Stefana Wyszyńskiego przy udziale ordy-
nariusza diecezji tarnowskiej, ks. biskupa Jerzego Ablewicza, biskupa kra-
kowskiego Karola Wojtyły, kilkunastu biskupów, ok. 700 księży i ok. 1000
zakonnicy oraz ok. 300 000 wiernych (Preisner, 2003, s. 315).

Trzecią probację, czyli ostatni etap formacji zakonnej, odbył w latach
1964/1965 w domu rekolekcyjnym pw. św. Józefa w Czechowicach-
Dziedzicach pod kierunkiem doświadczonego instruktora ks. Edwarda
Bulandy SJ¹⁶. Probacja miała się zakończyć 28 czerwca 1965 r. (Augustyn,
red., 2010, s. 94). Po latach, w uroczystość Wniebowzięcia Najświętszej
Maryi Panny, 15 sierpnia 1986 r., w kościele pw. Chrystusa Króla w Krako-
wie-Przegorzałach, w obecności współbraci zakonnych oraz licznej grupy
członków redakcji „Tygodnika Powszechnego”, złożył uroczystą profesję
czterech ślubów na ręce O. prowincjała Bogusława Steczka¹⁷.

W sierpniu 1965 r. wyjechał na studia doktoranckie do Rzymu, które
miały trwać dwa do trzech lat (Augustyn, red., 2010, s. 55). Uzyskał

13 Zygmunt Choromański (1892–1968) – biskup pomocniczy warszawski (1946–1968), sekretarz
generalny Konferencji Episkopatu Polski (1946–1968).

14 Władysław Janczak SJ (1920–2006) – w 1959 r. podjął na Bobolanum wykłady z historii Ko-
ścioła w Polsce. Rektor kolegium w Warszawie (1963–1968); prowincjał Prowincji Wielkopo-
lско-Mazowieckiej Towarzystwa Jezusowego (1968–1973).

15 Jerzy Ablewicz (1919–1990) – biskup diecezjalny tarnowski w latach 1962–1990.

16 Edward Bulanda SJ (1902–1992) – etnolog, religioznawca. Prowincjał Prowincji Wielkopo-
lско-Mazowieckiej (1948–1952), instruktor III probacji z przerwami od 1959 do 1976.

17 Bogusław Steczek SJ (1945–) – prowincjał Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezuso-
wego (01.01.1984–22.04.1990); popierał studia specjalistyczne oraz inicjował liczne inwestycje
budowlane (Grzebiń, opr., 1996, s. 644).

paszport dzięki pomocy Bolesława Piaseckiego¹⁸, z którym nawiązał kontakt. Decyzję o przyznaniu mu paszportu podjął sam Zenon Kliszko¹⁹, wtedy druga osoba w PRL-u. Książd S. Musiał, przynajmniej pod pewnymi względami, cenił Piaseckiego: „Cokolwiek by mówić, był osobowością. Rzeczywiście typ wodza. Wytwarzał jakąś aurę przywódczą. No i miał poukładane w głowie” (Bereś i Burnetko, 2006, s. 51–55). W Rzymie młody polski jezuita mieszkał w jezuickim międzynarodowym Collegio Bellarmino przy via del Seminario 120, gdzie jednym ze 140 księży był ks. Roman Darowski. Od 15 października 1965 r., w ramach zajęć i wykładów przewidzianych dla doktorantów z filozofii, zaczął chodzić na Papieski Uniwersytet Gregoriański przy Piazza della Pilotta 4 (*Catalogus Romanarum*, 1965, s. 33, 73; Augustyn, red., 2010, s. 108). W okresie od 28 stycznia do 23 czerwca 1966 r. zaliczył sześć wykładów prowadzonych po łacinie przez wybitnych jezuickich profesorów, pochodzących z różnych europejskich krajów (ATJKr., rkps 4996-VI): *De experientia religiosa et de eius fundatione in philosophia ipsius esse* oraz *De philosophia existentiae ut incitamento philosophiae scolasticae* – Johannes Baptist Lotz²⁰, *De possibilitate et iustificazione metaphysicae, ratione habita oppugnationis recentioris et magis radicalis contra eam* – Frederick Charles Copleston²¹, *De acto humano eiusque primo motivo* – Joseph de Finance²², *Ethnologia fundamentalis* – Vedastus van Bulck oraz *De Deo Platonis, praesertim secundum Epinomida* – Édouard des Places²³. W liście do rodziny z 30 października 1967 r. sygnalizował, że studia w Rzymie pragnie ukończyć do czerwca 1968 r. (Augustyn, red., 2010, s. 165). W liście do ojca z 7 marca 1968 r. z Rzymu napisał, że od nowego roku akademickiego chciałby się przenieść do Europy Zachodniej, do Francji lub Niemiec, na dalszą specjalizację w zakresie historii filozofii epoki humanizmu i renesansu i że do

18 Bolesław Piasecki (1915–1979) – współzałożyciel Obozu Narodowo-Radykalnego (ONR) w 1934 r., w latach 1935–1939 przywódca Ruchu Narodowo-Radykalnego „Falanga”. Założyciel i wieloletni prezes Stowarzyszenia „Pax”. W latach 1971–1979 członek Rady Państwa PRL. Poseł na Sejm PRL.

19 Zenon Kliszko (1908–1989) – działacz komunistyczny, oficer AL i uczestnik powstania warszawskiego, najbliższy współpracownik Władysława Gomułki, członek Biura Politycznego KC PZPR (1959–1970).

20 Johannes Baptist Lotz SJ (1903–1992) – niemiecki filozof neotomizmu i katolickiej filozofii egzystencjalnej.

21 Frederick Charles Copleston SJ (1907–1994) – angielski historyk filozofii. Autor jedenastotomowej *Historii filozofii*, obejmującej okres od starożytności do XX w. (Bereś i Burnetko, 2006, s. 57).

22 Joseph de Finance SJ (1904–2000) – francuski filozof i teolog, neotomista. Autor *Éthique générale* (Roma 1967).

23 Édouard des Places SJ (1900–2000 in Paris) – filolog klasyczny, profesor Papieskiego Instytutu Biblijnego (*Catalogus Romanarum*, 1965, s. 19–27).

lipca 1968 r. „chciałby jako tako ukończyć rozprawę doktorską” (Augustyn, red., 2010, s. 97, 169). Czas pokazał, że nie zdołał jej ukończyć.

Świadomie i konsekwentnie poszerzał znajomość nowożytnych języków obcych o kolejne. Podczas miesięcy letnich w latach 1966–1968 r. mieszkał w parafii w Bawarii i uczęszczał na kursy z języka niemieckiego w Goethe-Institut w małej miejscowości Grafrath, położonej w regionie Monachium. Kiedy poznał język niemiecki, zastępował proboszczów na parafiach i pracował naukowo w miejscowych bibliotekach (Augustyn, red., 2010, s. 138–140, 161). Na rok akademicki 1968/1969 uzyskał stypendium na kierunku filozofii państwowego Uniwersytetu Ludwiga Maximiliana w Monachium. Mieszkał we wspólnocie jezuitów niemieckich przy Kaulbachstraße 31a (*Catalogus Provinciae*, 1968, s. 13) i uczęszczał na ćwiczenia, seminarium doktoranckie i wykłady prominentnych profesorów (ATJKr, rkps 4996-VI; Bubrowiecka, red., 2009, s. 154): *Über einige philosophiegeschichtliche Linien, die von Kant, Hegel, Marx und Nietzsche zu Heidegger führen* oraz *Epochen des abendländischen Denkgeschichte – Max Müller*²⁴; *Hauptseminar: Weltgeschichte und Heilgeschenken. Interpretationen zum mittelalterlichen Geschichtsdenken – Eckhard Keßler*²⁵; *Der englische Empirismus* (I i II semestr) oraz *Einführung in der neuzeitlichen Rationalismus – Wolfgang Stegmüller*²⁶; *Philosophische Ethik – Anton Neuhäusler*²⁷; *Allgemeine Wissenschaftstheorie – Henry Deku*²⁸; *Erkenntnis, Metapher und Symbol in der Philosophie* oraz *Doktoranden-seminar* (I i II semestr): *Probleme der Philosophie des Humanismus und der Renaissance* oraz *Asthetik des Humanismus – Ernest Grassi*²⁹; *Der Kampf der Ideologen – Helmut Kuhn*³⁰, *Erkenntnistheorie* oraz *Johann Gottlieb Fichte „Transzendente Logik” 1812 – Reinhard Lauth*³¹. Później z nostalgią wspominał rok studiów w Monachium:

24 Max Müller (1906–1994) – niemiecki filozof i wpływy intelektualista katolicki po II wojnie światowej. Od 1960 r. był profesorem na Uniwersytecie Ludwika Maksymiliana w Monachium.

25 Eckhard Keßler (1938–2018) – niemiecki historyk filozofii.

26 Wolfgang Stegmüller (1923–1991) – austriacki filozof ze znaczącym wkładem w epistemologię, filozofię nauki i filozofię analityczną.

27 Anton Neuhäusler (1919–1997) – niemiecki filozof i poeta bawarskiego dialektu.

28 Henry Deku (Heinz Dekuczynski) (1909–1993) – niemiecki filozof. Przez wiele lat wykładał filozofię na uniwersytecie w Monachium.

29 Ernesto Grassi (1902–1991) – włoski filozof. W 1948 r. założył w Monachium *Centro italiano di studi umanistici e filosofici*. Profesor zwyczajny od 1948 r. do 1970 r., następnie emerytowany na Uniwersytecie Ludwiga Maximiliana. Od 1965 r. kierował też seminarium z filozofii i historii intelektualnej humanizmu na uniwersytecie.

30 Helmut Kuhn (1899–1991) – niemiecki filozof.

31 Reinhard Lauth (1919–2007) – niemiecki filozof. W 1954 r. został mianowany adiunktem na Uniwersytecie w Monachium. W 1978 r. został powołany na katedrę filozofii ogólnej na Uniwersytecie w Monachium.

Rok minął na ciekawych wykładach, seminariach, lekturach. Nie mówiąc o tym, że często po seminarium, które zaczynało się o godzinie 22 i na którym między innymi czytywaliśmy w oryginale Platona, szliśmy – profesor, studentki i studenci – na piwo, gdzie trwały jeszcze bardziej ożywione dyskusje. A że szybko opanowałem i polubiłem niemiecki, więc była to sama przyjemność (Bereś i Burnetko, 2006, s. 63).

Początkowo pod wpływem prof. Antona Hilckmanna³² z Moguncji zamierzał napisać doktorat na temat filozofii Feliksa Konecznego³³, ale niebawem zrezygnował z tego zamiaru (Bereś i Burnetko, 2006, s. 58). Oczarowały go wykłady włoskiego filozofa prof. Ernesta Grassiego na temat filozofii okresu renesansu, dlatego postanowił napisać rozprawę doktorską na temat antropologii filozoficznej Charlesa de Bovellesa (łac. Carolus Bovillus) (1479–1567), francuskiego matematyka i filozofa, kanonika Noyon, autora wielu traktatów filologicznych, teologicznych i mistycznych. Jego *Géométrie en françoys* (1511) było pierwszą pracą naukową wydrukowaną w języku francuskim. Mimo że czas wyznaczony przez przełożonych zakonnych na napisanie doktoratu dawno upłynął, ks. S. Musiał corocznie uzyskiwał od nich pozwolenie na kontynuowanie swoich studiów nad renesansem i Bovillusem.

Dalej uczył się języków obcych i zmieniał miejsca pobytu. W połowie października 1969 r. opuścił Monachium, który stało się dla niego nieznośne, i chętnie objął ofiarowaną mu kapelanię u sióstr zakonnych w Klosterberg, zwanych Pannami Angielskimi (Englischen Fraulein vom Heiligen Schutzengel), które w większości były dawnymi nauczycielkami. W Klosterberg, który leży na uboczu i jest malowniczo położoną maleńką wioseczką, obok Ebersbach, 10 km na południe od Aschaffenburga, żył jak prawdziwy mnich. Czuł się tam bardzo dobrze. Nie był przez nikogo niepokojony, miał wymarzone warunki do pracy naukowej (Augustyn, red., 2010, s. 169–199). Od 1970 r. zmieniał miejsce zamieszkania, zastępował proboszczów i posługiwał w różnych parafiach Monachium. Pod koniec października 1970 r. objął kapelaństwo u znajomych sióstr zakonnych w Bürgeln, nad granicą francusko-szwajcarską, i przy tej okazji korzystał z biblioteki uniwersyteckiej pobliskiego Freiburg im Breisgau (Augustyn, red., 2010, s. 213).

W lipcu i sierpniu 1971 r. zrobił kurs języka angielskiego w School of English Studies w Folkestone, angielskim mieście położonym nad

32 Antoni Hilckman (1900–1970) – niemiecki filozof i politolog, profesor Uniwersytetu Jana Gutenberga w Moguncji (1946–1968), badacz różnych typów cywilizacji i kultur, przeciwnik narodowego socjalizmu, więzień hitlerowskich obozów koncentracyjnych, kontynuator nauki Feliksa Konecznego.

33 Feliks Koneczny (1862–1949) – historyk i historyzof, twórca oryginalnej koncepcji cywilizacji.

kanalem La Manche. Jeden z jego nauczycieli był przed wojną w Polsce kilka miesięcy, gdzie uczył angielskiego w pewnej arystokratycznej rodzinie (Augustyn, red., 2010, s. 220). Anglię opuścił 27 sierpnia 1971 r., powrócił na kontynent i zaczął zmieniać miejsca pobytu. Najpierw był w Niemczech, potem znalazł się w Paryżu itd. (Augustyn, red., 2010, s. 221, 225).

W październiku 1971 r., w celu lepszego poznania renesansu, który go zafascynował, usadowił się we wspólnocie włoskich jezuitów przy Viale Don Minzoni 25 we Florencji (*Catalogus Provinciarum*, 1972, s. 56). W następnym roku zamieszkał znów w Collegio Bellarmino w Rzymie i podejmował podróże, m.in. do Monachium (Augustyn, red., 2010, s. 227–229). W latach 1975–1979 gościł u francuskich jezuitów w „Les Fontaines” w Chantilly, położonym w uroczej miejscowości w regionie Hauts-de-France, 40 km na północ od Paryża. W 1970 r., wraz ze spadkiem liczby powołań, jezuita przenieśli studia dla kleryków do Paryża i przekształcili to pięknie położone miejsce w Centrum Kulturalno-Duchowe. Jednakże najbardziej interesowała go biblioteka obejmująca ponad 500 000 cennych dzieł. Chantilly jest znane też z renesansowego zamku z XVI w., w którym znalazło siedzibę Musée Condé. Posiada ono kolekcję 2500 rysunków oraz bibliotekę zawierającą 1500 rękopisów, z czego 200 jest iluminowanych. Kolekcja obrazów dawnych mistrzów należy do najważniejszych we Francji. Składa się głównie z dzieł włoskich i francuskich, m.in. są tam trzy obrazy Fra Angelico i trzy Rafaela Santi.

Podczas pobytu w Chantilly ks. S. Musiał ponownie zabrał się do pracy nad rozprawą doktorską, która – jak wyznał w liście do ojca z 24 września 1976 r. z Chantilly – „leżała ostatnio całkowicie odłogiem” (Augustyn, red., 2010, s. 221, 225). Przesiadywał w bibliotekach i archiwach oraz prowadził badania naukowe nad Bovillusem. Zbierał dokumenty do doktoratu, który miał być nie tylko odkrywczy, ale i doskonały, opierający się na możliwie wszystkich materiałach. Owocem jego żmudnej pracy jest kilka rozdziałów rozprawy doktorskiej. Po prostu perfekcjonizm uniemożliwił mu napisanie dwóch ostatnich. Przyznał później w jednym z wielu wywiadów, których udzielił wielu dziennikarzom w kraju i za granicą:

Moja praca doktorska padła, bo przygniotła mnie masa zebranych materiałów: tysiąc z górą skierowanych artykułów i większych publikacji, nie licząc ponad stu książek, nagromadzonych z wielkim trudem – tematyka z historii logiki: problem supozycji naturalnej w Paryżu w XV wieku – nie wspominając już o widmie ciągle nowej literatury na te temat, często trudno dostępnej. Dążenie do takiej perfekcji musi zgubić. Potwierdza się, że lepsze jest wrogiem dobrego (Bereś i Burnetko, 2006, s. 16–17)³⁴.

34 „«Lepsze» jest wrogiem «dobrego»” („Le mieux est l’ennemi du bien”) – Voltaire, *Dictionnaire philosophique*.

Na marginesie tego wyznania ks. Józef Augustyn SJ³⁵ zauważył:

Walka o nieszczęsny doktorat, który jak miecz Damoklesa wisiał nad jego głową przez tyle lat, stała się symbolem jego pełnych niepokoju i udręki wewnętrznych rozterek (Bubrowiecka, red., 2009, s. 40, 138).

Fragment skrupulatnie prowadzonej pracy ks. S. Musiała nad Bovillusem znalazł się w wydanych drukiem materiałach z międzynarodowej konferencji, która odbyła się w dniach od 14 do 16 września 1979 r. w Noyon: *Dates de naissance et de mort de Charles de Bovelles né à Saint-Quentin en 1479 (avant le 28 mars), mort à Ham le 24 février 1567*. Artykuł o dacie urodzin i śmierci Bovillusa liczy 26 stron. Ukazał się drukiem w 1979 r., w rok po powrocie autora do Polski.

Książd S. Musiał przebywał za granicą 13 lat, nieprzerwanie od 1965 do 1978 r. W tym czasie podejmował różne okazjonalne posługi duszpasterskie. W 1972 i 1973 r. pojawiał się sporadycznie z prelekcjami przed mikrofonami Sekcji Polskiej Radia Watykańskiego (Grzebień, red., 1990, s. 179, 183). W kwietniu 1973 r. zamieszkał w jezuickim Domu Pisarzy przy Via dei Penitenzieri 20, położonym niedaleko Watykanu, skąd miał blisko do redakcji Radia Watykańskiego (Augustyn, red., 2010, s. 240). Od 30 września do 15 grudnia 1977 r. był pracownikiem okresowym Sekcji Polskiej Radia Watykańskiego (Grzebień, red., 1990, s. 201, 288). Od 30 września do 29 października 1977 r. w Rzymie obserwował obrady synodu poświęconego sprawom katechezy w Kościele (IV Assemblea Generale Ordinaria) pt. *La catechesi nel nostro tempo* i przygotowywał z niego codziennie półgodzinny serwis dla Sekcji Polskiej Radia Watykańskiego (ATJKr., rkps 4996-VI)³⁶. W tym okresie dalej pracował nad doktoratem i spędzał wiele czasu w Bibliotece Watykańskiej (Augustyn, red., 2010, s. 231–231). W 1979 r. należał do grupy osób, które wystąpiły przez mikrofony Sekcji Polskiej Radia Watykańskiego lub nadesłały gotowe materiały (Grzebień, red., 1990, s. 211).

Nie było mu łatwo rozstać się z Zachodem, który stanowił kiedyś dla Polaka całkowicie odmienny świat, i powrócić do kraju. W liście do ojca z 11 marca 1975 r. z Rzymu napisał, że jego powrót do kraju „został definitywnie ustalony na rok 1976, wakacje” (Augustyn, red., 2010, s. 262). W liście do ojca z 24 września 1976 r. z Chantilly podał, że jego miesiące na Zachodzie są raczej policzone i zjawi się w Polsce „koło Wielkiej Nocy

35 Józef Augustyn SJ (1950–) – rekolekcjonista, kierownik duchowy, współzałożyciel i redaktor naczelny kwartalników: „Życia Duchowego” (2001–2014) oraz „Pastores” (1998–2002).

36 W 1979 r. papież Jan Paweł II ogłosił posynodalną adhortację O katechizacji w naszych czasach (*Catechesi tradendae*) (Bereś i Burnetko, 2006, s. 74).

1977 roku” (Augustyn, red., 2010, s. 277). Jednakowoż dopiero w listopadzie 1978 r. zjechał do Polski i zamieszkał w jezuickiej wspólnotcie w Krakowie-Przegorzalach. 2 lutego 1980 r. przeniósł się z Krakowa-Przegorzał do wspólnoty kolegium przy ul. Kopernika 26 w Krakowie. W 1979 r. przydała mu się bardzo dobra znajomość języka Bovillus. W trakcie pierwszej pielgrzymki papieża Jana Pawła do Polski, która trwała od 2 do 10 czerwca 1979 r. oraz obudziła z letargu ducha Polaków i zaowocowała m.in. powstaniem NSZZ „Solidarność”, wcielił się w komentatora Radia Watykańskiego w języku francuskim.

Po pierwszej pielgrzymce do Polski papieża Jana Pawła II o. prowincjał Eugeniusz Ożóg³⁷ skierował go na ul. Wiślną 12 w Krakowie do Jerzego Turowicza, który – po krótkiej rozmowie i bez zbędnych pytań – 1 czerwca 1981 r. zatrudnił nieznanego sobie jezuitę na stanowisku redaktora „Tygodnika Powszechnego” (ATJKr., rkps 4996-VI). To opiniotwórcze katolickie czasopismo społeczno-kulturalne było po zakończeniu II wojny światowej w całym bloku komunistycznym fenomenem, użyczało swoich łamów autorom, którzy nie mieli możliwości publikacji w innych wydawnictwach. Książd S. Musiał uczestniczył w wydarzeniach, które zostały wyzwolone przez papieża Jana Pawła II podczas jego pielgrzymki do Polski i doprowadziły do zawiązania NSZZ „Solidarność” oraz podpisania porozumień sierpniowych. W niedzielę 31 sierpnia 1980 r. odprawił Mszę św. w Stoczni Gdańskiej im. Lenina. Relację z tego wydarzenia *Msza św. w Stoczni im. Lenina*, które zakończyło strajk, zamieścił w nr 37 „Tygodnika Powszechnym” z 17 września 1980 r. Odtąd zaczął pisać solidarnościowe felietony w „Tygodniku Powszechnym” (Bereś i Burnetko, 2006, s. 76–85).

Wkrótce po wprowadzeniu stanu wojennego w Polsce, na prośbę Jerzego Turowicza, organizował „konspiracyjne” spotkania „Tygodnikowców” oraz osobistości opozycyjnych, którzy uniknęli obozów internowania i pozostali na wolności (Bubrowiecka, red., 2009, s. 103). Na początku 1982 r., dzięki posiadanemu paszportowi konsularnemu, opuścił Polskę i wyjechał do Austrii. Był to jego drugi naukowy pobyt za granicą (1982–1985), podczas którego miał w końcu ukończyć pracę doktorską rozpoczętą przed siedemnastu laty, w 1965 r. Podróżował po Niemczech, Francji, Szwajcarii i Italii. Podczas pobytu w Monachium w swoim *Notatniku* pod datą wtorek 4 maja 1982 r. zapisał nachodzące go na obczyźnie przynębiające myśli i refleksje, które były związane m.in. z wciąż nieukończonym doktoratem:

37 Eugeniusz Ożóg SJ (1932–2008) – prowincjał Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego w latach 1977–1984, wieloletni duszpasterz Polonii w Australii.

Bayerische Staatsbibliothek – rewersy, fotokopie, katalogi. Mechaniczna praca. Pod wysiłek intelektualny. Kiedy i gdzie wystąpi? Jeszcze nigdy nie czulem się tak bezdomny jak dzisiaj. Nie na mój wiek te igraszki akademickie. Byle zakończyć ten rozdział w życiu i osiąść na stałe pod swym własnym, ojczyźnianym dachem (Bubrowiecka, red., 2009, s. 14).

W Innsbrucku spotkał się z ks. Karlem Rahnerem SJ³⁸, który w maju 1982 r. zaprosił go na wycieczkę z jeszcze jednym jezuitą, służącym im za szofera (Bubrowiecka, red., 2009, s. 37).

Znalazł gościnną przystań w jedynym w Austrii klasztorze trapistów w Engelhartszell an der Donau, położonym w kraju związkowym Górna Austria, założonym w 1293 r. i słynącym z produkcji likierów. Przyjął za swój styl życia trapistów. Zachowywał milczenie i uczestniczył – co jest obce jezuitom – w modlitwach chórowych. Bliskie stały mu się problemy ekologiczne. Przeszedł na wegetarianizm (Bubrowiecka, red., 2009, s. 102, 124; Bereś i Burnetko, 2006, s. 19) i odczytał się oglądania telewizji. W przekonaniu opata klasztoru Klausa Jansena OCSO³⁹ był właściwym człowiekiem na właściwym miejscu. Pewnego dnia opat powiedział, że „miałby dobrego następcę, gdyby Stanisław pozostał w Engelhartszell” (Bubrowiecka, red., 2009, s. 88). Czas spędzony u trapistów pozostawił w ks. S. Musiale mocny ślad.

W tym czasie nawiązał kontakt z historykiem filozofii, czeskim jezuitą prof. Vladimirem Richterem⁴⁰ z Innsbrucka. Znowuż chodziło o ukończenie doktoratu na temat Bovillusy. Również i ta druga próba sfinalizowania daleko zaawansowanej rozprawy doktorskiej spaliła na panewce, chociaż – jak powiadają współbracia zakonni, którzy towarzyszyli mu w jego wieloletnich zmaganiach z doktoratem – promotor miał się wyrazić, że to, co doktorant dotychczas napisał, spełniało wymagania rozprawy doktorskiej.

Odsuwał swój powrót do kraju. Miał świadomość, że także i tym razem zawiódł oczekiwania związane z doktoratem. Powrót do kraju oznaczał dla niego bolesne zerwanie ze światem kultury zachodniej i rozlicznych kontaktów, które nawiązał w wielu krajach. Wreszcie w listopadzie 1985 r. powrócił z Austrii do ojczyzny. Na nowo zamieszkał w znanej już sobie wspólnocie zakonnej przy ul. Zaskale 1 w Krakowie-Przegorzalach.

38 Karl Rahner SJ (1904–1984) – jeden z najbardziej wpływowych teologów XX w., który znacząco wpłynął na Sobór Watykański II.

39 OCSO (Ordo Cisterciensis Strictioris Observantiae), trapiści, właściwie Zakon Cystersów Ściślejszej Obserwancji.

40 Vladimír Richter SJ (1925–2013) – filozof. W 1969 r. został profesorem nadzwyczajnym w Instytucie Filozofii Chrześcijańskiej na Wydziale Teologicznym w Innsbrucku, którego był dziekanem w latach 1983–1985.

Natomiast z dniem 1 grudnia 1985 r. powtórnie podjął pracę redaktora w „Tygodniku Powszechnym” (ATJKr., rkps 4996-VI; *Kraków*, 1985, s. 233) z siedzibą przy ul. Wiślniej 12 w Krakowie. Praca ta trwała 10 lat, aż do 1995 r. Zżył się ze współpracownikami „Tygodnika Powszechnego” i nie tylko utrzymywał z nimi kontakty towarzyskie, ale także prowadził dla nich rekolekcje wielkopostne.

Rok 1985 okazał się przełomowy w jego życiu. W redakcji „Tygodnika Powszechnego” przy ul. Wiślniej 12 w Krakowie pojawił się – niezapowiedziany – w wigilię Bożego Narodzenia 1985 r. młody dziennikarz belgijski pochodzenia żydowskiego Bernard Suchecky. Gość z Belgii przyjechał, by wsłuchać się w polskie reakcje związane z lokalizacją klasztoru sióstr karmelitanek w Oświęcimiu, w pomieszczeniach Starego Teatru, przylegających do niemieckiego, nazistowskiego obozu koncentracyjnego w Auschwitz. Jako że zespół „Tygodnika Powszechnego” wybierał się na tradycyjny opłatek do kard. Franciszka Macharskiego⁴¹ na pobliską ul. Franciszkańską 3, redaktor naczelny pisma Jerzy Turowicz⁴², nie wiedząc, co począć z niespodziewanym gościem, zaproponował ks. S. Musiałowi, aby się nim zajął. Bernard Suchecky opisał sprawę Karmelu sióstr karmelitanek w artykule zamieszczonym w „Regards” (Bubrowiecka, red., 2009, s. 120–124). Temat ten stał się wydarzeniem o zasięgu światowym. Środowiska żydowskie głośno protestowały przeciwko obecności katolickich zakonnic w miejscu Zagłady. Był to początek aktywności ks. S. Musiała w kwestii Karmelu w Auschwitz, która wywołała diametralnie różne reakcje i spory oraz spowodowała, że stał się znany w sprawach relacji katolicko-żydowskich. Później włączył się w głośną dyskusję o obrazie umieszczonym w katedrze sandomierskiej, a przedstawiającym rzekomy żydowski mord rytualny (ATJKr., rkps 4996-VII).

W maju 1986 r. została utworzona przez polskich biskupów Komisja Episkopatu do spraw Dialogu z Judaizmem, początkowo w randze podkomisji. Ksiądz kard. F. Macharski zaproponował jako członka tej Komisji ks. S. Musiała, który należał do niej do 1995 r., a do 1993 r. pełnił obowiązki jej sekretarza. Za jego sekretarzowania w Komisji Episkopatu do spraw Dialogu z Judaizmem 30 listopada 1990 r. został wydany głośny list pasterski Episkopatu Polski z okazji 25. rocznicy ogłoszenia Deklaracji o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich *Nostra aetate* Soboru Watykańskiego II z 28 października 1965 r. Do tego dokumentu wniósł

41 Franciszek Macharski (1927–2016) – arcybiskup metropolita krakowski w latach 1979–2005. Kard. od 1979 r.

42 Jerzy Turowicz (1912–1999) – redaktor naczelny „Tygodnika Powszechnego” w latach 1945–1953 i 1956–1999.

wielki wkład niemiecki jezuita, kard. Augustin Bea⁴³. Pod koniec Soboru, podczas studiów w Rzymie na Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim, ks. S. Musiał miał okazję słuchać wykładów kard. Bei, który referował dyskusje na temat tekstu deklaracji *Nostra aetate*. Dokument, który na pierwszy rzut oka nic rewolucyjnego nie wnosi, doprowadził do zmian w relacjach katolicko-żydowskich (Bereś i Burnetko, 2006, s. 140).

Wkrótce po powołaniu do Komisji Episkopatu do spraw Dialogu z Judaizmem metropolita krakowski kard. F. Macharski zwrócił się do ks. S. Musiała i J. Turowicza z prośbą o pomoc w rozmowach z Żydami protestującymi przeciwko lokalizacji klasztoru sióstr karmelitanek w Oświęcimiu. Wtedy też zaczął studiować problem Zagłady. 22 lipca 1986 r. we wspaniałym pałacu Rothschilda nad Jeziorem Genewskim, wraz z J. Turowiczem, uczestniczył w spotkaniu strony katolickiej i żydowskiej jako doradca kard. F. Macharskiego. W rozmowach wzięli udział ze strony katolickiej także kard. Jean-Marie Lustiger⁴⁴, kard. Albert Decourtray⁴⁵ oraz kard. Godfried Danneels⁴⁶. Przedmiotem spotkania była sprawa klasztoru sióstr karmelitanek w Oświęcimiu. Ksiądz S. Musiał był sygnatariuszem ustaleń przyjętych 22 lipca 1986 r. w Genewie. Pół roku później, 22 lutego 1987 r., doszło do drugiej tury rozmów, która okazała się decydująca i doprowadziła do zmiany lokalizacji klasztoru karmelitanek w Oświęcimiu. W dniach 24–25 maja 1988 r. ks. S. Musiał wziął udział w rozmowach w Paryżu na temat realizacji porozumień genewskich z 22 lutego 1986 r. Spotkał się wówczas z Théo Kleinem i kard. Jean-Marie Lustigerem (ATJKr., rkps 4996-XIII). Później był zaangażowany w sprawie krzyży postawionych na oświęcimskim zwirowisku (Bereś i Burnetko, 2006, s. 87–111).

18 marca 1987 r. o. generał Peter Hans Kolvenbach⁴⁷ mianował go konsultorem Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego (ATJKr., rkps 4712, s. 89). Funkcję tę pełnił przez trzy lata, do 1990 r. W dniach 21–24 kwietniu 1987 r., podczas Kongregacji Prowincji Polski Południowej, która odbyła się w krakowskim kolegium przy

43 Augustin Bea SJ (1881–1968) – niemiecki działacz ekumeniczny, kard. od 1959 r.

44 Jean-Marie Lustiger (1926–2007) – biskup Orleanu (1979–1981), arcybiskup Paryża (1981–2005). Kardynał od 1983 r. Wywodził się z rodziny polskich Żydów z Będzina, która na początku XX w. opuściła polskie ziemie i przeprowadziła się do Francji.

45 Albert Decourtray (1923–1994) – arcybiskup Lyonu (1981–1994), prymas Galii (1981–1994), kardynał od 1985 r.

46 Godfried Danneels (1933–2019) – biskup antwerpski w latach 1977–1979, arcybiskup metropolita mechelańsko-brukselski i tym samym prymas Belgii w latach 1979–2010, kardynał prezbiter od 1983 r.

47 Peter Hans Kolvenbach SJ (1928–2016) – 29. Przełożony Generalny Towarzystwa Jezusowego (1983–2008).

ul. Kopernika 26, został wybrany prokuratorem, czyli delegatem na Kongregację Prokuratorów w Rzymie, podczas której miano rozstrzygnąć o zwołaniu Kongregacji Generalnej (*Wiadomości*, 1987, s. 99). Do Rzymu pojechał na początku września. Podczas obrad Kongregacji Prokuratorów, które toczyły się w Rzymie w dniach 3–8 września 1987 r., dał się poznać jako delegat często zabierający głos.

W 1987 r., po zmarłym w wieku 56 lat Jacku Susule⁴⁸, redaktorze „Tygodnika Powszechnego”, otrzymał od wdowy – częściowo w darze, częściowo odpłatnie – księgozbiór 2000 książek, który przekazał do Biblioteki Naukowej Towarzystwa Jezusowego przy ul. Mikołaja Kopernika 26 w Krakowie. W latach 1989–1991 pełnił obowiązki jednego z trzech zastępców redaktora naczelnego „Tygodnika Powszechnego” – J. Turowicza.

W liście do ojca z 11 marca 1975 r. z Rzymu napisał, że „w Krakowie na naszej uczelni brak jest profesora od historii filozofii, w której od lat się specjalizuję” (Augustyn, red., 2010, s. 262). Przełożeni zakonni starali się jak najlepiej spożytkować jego rozległą humanistyczną wiedzę zdobytą w wielu renomowanych zagranicznych ośrodkach akademickich. W latach 1986–1989 na Wydziale Filozoficznym Towarzystwa Jezusowego w kolegium przy ul. Mikołaja Kopernika 26 w Krakowie (od 1.10.2023 r. Uniwersytet Ignatianum w Krakowie) ks. S. Musiał prowadził wykłady z historii filozofii wraz z ks. Janem Popielem SJ⁴⁹ i ks. Tadeuszem Gadaczem⁵⁰. Dość szybko okazało się, że praca wykładowcy była jedynie krótkim epizodem w jego życiu. Szybko znużył się dość monotonną pracą wykładowcy, która wymagała *stabilitas loci*. Nadto, w czasie swojej „profesury” wiele podróżował i oddawał się działalności dziennikarskiej.

23 maja 1989 r. został mianowany przez o. generała Kolvenbacha superiorzem wspólnoty Domu Pisarzy przy ul. Kopernika 26 w Krakowie (ATJKr., rkps 4712, s. 215). 14 sierpnia 1989 r. przejął obowiązki superiora tej wspólnoty oraz dyrektora Wydawnictwa Apostolstwa Modlitwy (WAM), najstarszego katolickiego wydawnictwa na ziemiach Polski. Niezadługo stało się oczywiste, że nie czuł się dobrze w tej nowej roli. Sam poprosił o. prowincjała Steczka o zdjęcie z niego obowiązków dyrektorskich i 9 maja 1990 r. został zwolniony z tej funkcji. Z kolei 8 lipca 1990 r. przestał pełnić obowiązki superiora wspólnoty Domu Pisarzy.

48 Jacek Susul (1930–1987) – przez trzydzieści lat w „Tygodniku Powszechnym” prowadził pod pseudonimem „Biblioifil” rubrykę *Chodząc po księgarniach*.

49 Jan Popiel SJ (1914–2003) – profesor historii filozofii w Wydziale Filozoficznym Towarzystwa Jezusowego w Krakowie, prowincjał Prowincji Małopolskiej Towarzystwa Jezusowego (1973–1977) (Cieślak, 2006, s. 516–519).

50 Tadeusz Gadacz (1955–) – filozof i religioznawca. Uczeń ks. prof. Józefa Tischnera.

W 1990 r. ks. S. Musiał powołał do życia Ośrodek Dokumentacji Judeo-
-Chrześcijańskiej Shalom, który w 1995 r. został włączony do zbiorów
Biblioteki Naukowej Towarzystwa Jezusowego przy ul. Mikołaja Kopernika 26 w Krakowie i w 2004 r. liczył 3000 książek, z tego 2000 tomów
zdobył sam założyciel drogą kupna i darowizn.

Był poszukiwanym mówcą w problematyce relacji chrześcijańsko-
-żydowskich. Nie odmawiał udziału w konferencjach i sympozjach
w kraju i za granicą i chętnie w nich zabierał głos jako uczestnik, prelegent,
panelista bądź dyskutant. Praca na rzecz społeczeństwa obywatelskiego,
walka z antysemityzmem i ksenofobią, udział w dialogu żydowsko-kato-
lickim i polsko-izraelskim przyniosły mu uznanie wielu środowisk oraz
mnóstwo prestiżowych krajowych i zagranicznych nagród, odznaczeń,
wyróżnień i dyplomów (ATJKr., rkps 4996-XVII-1-2).

W niedzielę 15 marca 1992 r. w Waszyngtonie, podczas specjalnej uro-
czystości na otwarciu VIII Narodowej Konferencji Młodych Przywódców
United Jewish Appeal, został wyróżniony nagrodą „Nachshon Award” „za
odwagę i walkę o zrozumienie”, jak głosi plakietka przymocowana do
daru, który otrzymał (reprodukcja obrazu *Przejście przez Morze Czerwone*
jednego z malarzy żydowskich) (Krajewski, 1992). Tegoż roku pośredni-
czył w przekazaniu darowizny emerytowanego profesora literatury angielskiej
na uniwersytecie Columbia w Nowym Jorku, Howarda H. Schlessa.
Był to specjalistyczny księgozbiór z anglistyki liczący 2 500 książek, który
trafił do Biblioteki Naukowej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie.

16 listopada 1997 r. ukazał się na pierwszej stronie „Tygodnika
Powszechnego” jego obszerny artykuł, który redakcja opatrzyła tytułem
Czarne jest czarne (Musiał, 1997; Bubrowiecka, red., 2009, s. 132–135).
Odniósł się w nim do antysemickich wypowiedzi ks. prałata Henryka
Jankowskiego⁵¹ oraz przeprowadził analizę antysemityzmu i ksenofobii.
Artykuł spotkał się z dużym zainteresowaniem opinii publicznej oraz był
relacjonowany przez światowe media. Zapoczątkowuje on szereg innych
tekstów i wypowiedzi ks. S. Musiała w tym temacie, które odbiły się sze-
rokim echem w Polsce i na świecie oraz wywoływały różne reakcje. Dzia-
łalność ks. S. Musiała spotkała się nie tylko z aprobatą i przyznaniem mu
wielu nagród, ale także ze sprzeciwem i oporem w Kościele i społeczeń-
stwie polskim, również w szeregach współbraci zakonnych (Bereś i Bur-
netko, 2006, s. 202–210; Chrostowski, 2004, s. 263–268; Kursa, 2013).
W grudniu 1998 r. otrzymał od miesięcznika „Press”, adresowanego do
dziennikarzy, pracowników reklamy i public relations, nagrodę „Grand

51 Henryk Jankowski (1936–2010) – kapelan „Solidarności”, proboszcz parafii św. Brygidy w Gdańsku (1970–2004).

Press”, czyli „Polskiego Pulitzera” w dziedzinie publicystyki za artykuł *Czarne jest czarne*, opublikowany w „Tygodniku Powszechnym”.

W 1998 r. został członkiem rzeczywistym Polskiego Stowarzyszenia im. Janusza Korczaka w Warszawie, które zrzesza w Polsce szkoły, placówki, instytucje i organizacje pozarządowe noszące imię Janusza Korczaka lub pracujące metodami korczakowskimi z dziećmi i młodzieżą (ATJKr., rkps 4996-VII). W dniach 8–10 czerwca 2001 r. ks. Musiał uczestniczył w konferencji pt. „Jak kochać mimo różnic”, którą zorganizowało Polskie Stowarzyszenie im. Janusza Korczaka. Podczas konferencji, w sobotę 9 czerwca tegoż roku, wziął udział w dyskusji panelowej wraz z m.in. prof. Romualdem Jakubem Weksler-Waszkinielem⁵² (KUL) oraz prof. Stanisławem Krajewskim⁵³, współprzewodniczącym Polskiej Rady Chrześcijań i Żydów (ATJKr., rkps 4996-VII).

W 1998 r. Stowarzyszenie Żydów Kombatantów i Poszkodowanych w II Wojnie Światowej w Warszawie, organizacji żydowskiej powstałej w 1991 r., mającej na celu przede wszystkim ochronę praw kombatantów żydowskich i osób poszkodowanych podczas II wojny światowej, z okazji 55. rocznicy powstania w getcie warszawskim postanowiło wyróżnić ks. S. Musiała pamiątkowym medalem poświęconym temu historycznemu wydarzeniu. Uroczystość wręczenia medalu odbyła się podczas Wieczoru Pamięci w niedzielę 19 kwietnia 1998 r. w Teatrze Żydowskim w Warszawie. W liście informującym go o medalu czytamy, że „przyznany został jako dowód wdzięczności za okazaną nam pomoc i reprezentowanej przez nas sprawie życzliwość i zainteresowanie” (ATJKr., rkps 4996-VII).

W 1998 r. UNESCO proklamowało dzień 16 listopada Międzynarodowym Dniem Tolerancji. W związku z tym dniem powstała w 1993 r. z inicjatywy grupy intelektualistów i działaczy społecznych różnych wyznań i narodowości Fundacja Ekumeniczna „Tolerancja” z siedzibą przy ul. Ogrodowej 37 w Warszawie przyznaje medale Zasłużony dla Tolerancji. Otrzymują je ludzie kultury, sztuki, politycy, osoby duchowne różnych wyznań w kraju i za granicą, które w sposób szczególny zasłużyły się szerzeniu idei tolerancji. 21 września 2000 r. Rada Fundacji postanowiła przyznać w dziedzinie indywidualnej krajowej ks. S. Musiałowi medal Zasłużony dla Tolerancji za rok 2000 (ATJKr., rkps 4996-VII). Ksiadz

52 Romuald Jakub Weksler-Waszkinel (1943–) – polski były ksiądz katolicki i filozof żydowskiego pochodzenia. Pracownik naukowy KUL. Był księdzem diecezji warmińskiej. 6.02.2019 r. porzucił stan kapłański i przyjął judaizm. Pracuje jako archiwista w Yad Vashem w Jerozolimie.

53 Stanisław Krajewski (1950–) – polski filozof żydowskiego pochodzenia, matematyk i publicysta, działacz mniejszości żydowskiej w Polsce. Profesor zwyczajny na Wydziale Filozofii Uniwersytetu Warszawskiego.

S. Musiał odebrał medal wraz m.in. z ks. Wacławem Oszajcą SJ⁵⁴ 16 listopada 2000 r. w Teatrze Żydowskim w Warszawie.

Doceniła go Niezależna Fundacja Popierania Kultury Polskiej Polcul Foundation w Australii (Polcul Foundation, 1998), która decyzją z 3 sierpnia 1998 r. w Sydney przyznała mu „wyróżnienia za walkę z antysemityzmem”. W skład Polcul Foundation wchodził m.in. Jan Nowak-Jeziorański⁵⁵ oraz Gustaw Herling-Grudziński⁵⁶. Uroczystość wręczenia wyróżnienia odbyła się 7 listopada 1998 r. w siedzibie Stowarzyszenia Wspólnota Polska (Dom Polonii) na Krakowskim Przedmieściu 64 w Warszawie (ATJKr., rkps 4996-VII).

Uczestniczył w wielu konferencjach i spotkaniach w kraju i za granicą poświęconych problematyce żydowskiej oraz relacjom chrześcijańsko-żydowskim. W dniach 6–7 kwietnia 2000 r. w Wiedniu wziął aktywny udział w spotkaniu (*Tagung*) zorganizowanym przez Academia Scientiarum et Artium Europea, które zostało poświęcone tematowi: „Antijudaismus im heutigen Mitteleuropa und Maßnahmen zu seiner Überwindung” (ATJKr., rkps 4996-VII).

W środę 14 czerwca 2000 r. w Centrum Kultury Żydowskiej przy ul. Meiselsa 17 w Krakowie był czynnym uczestnikiem międzynarodowej konferencji pt. „Polski Kościół a walka z antysemityzmem: wymiana doświadczeń amerykańskich i polskich”. Organizatorem konferencji byli: Fundacja Judaica – Centrum Kultury Żydowskiej w Krakowie oraz Cardinal Bernardin Center, Chicago. W konferencji wystąpił jako reprezentant Centrum Kultury i Dialogu w Krakowie, które powstało w 1998 r. z jego inspiracji (ATJKr., rkps 4996-VII). Celem Centrum Kultury i Dialogu jest tworzenie duchowej i fizycznej przestrzeni dla wszelkich działań zmierzających do wzajemnego zbliżenia kultur. Centrum dąży do kreowania prawdziwego dialogu, który na podstawie wszechstronnej akceptacji prowadziłby do wzajemnego wzbogacania się jego uczestników. Centrum działa jako podmiot międzywydziałowy na Uniwersytecie Ignatianum w Krakowie i podlega bezpośrednio rektorowi tegoż Uniwersytetu.

Trzykrotnie, w latach 2000–2002, zasiadał w jury Nagrody Literackiej „Nike”, polskiej nagrody literackiej za książkę roku przyznawaną od 1997 r. Celem Nagrody Literackiej „Nike” jest promocja polskiej literatury

54 Wacław Oszajca SJ (1947–) – teolog, publicysta i poeta. W latach 1995–2006 redaktor naczelny „Przeglądu Powszechnego”.

55 Jan Nowak-Jeziorański (1914–2005) – polityk, kurier i emisariusz Komendy Głównej AK i Rządu RP w Londynie, uczestnik powstania warszawskiego, wieloletni dyrektor Rozgłośni Polskiej Radia Wolna Europa.

56 Gustaw Herling-Grudziński (1919–2000) – polski pisarz, eseista, krytyk literacki, dziennikarz, żołnierz, więzień obozów pracy Gułagu. Po wojnie żył i pracował w Neapolu.

współczesnej, ze szczególnym uwzględnieniem powieści. Fundatorami nagrody są „Gazeta Wyborcza” i Fundacja Agory.

W maju 2000 r. przebywał w Jerozolimie jako członek delegacji żydowsko-katolickiej, która pod przewodnictwem arcybiskupa Paryża kard. Jean-Marie Lustigera oraz przewodniczącego Rady Przedstawicielskiej Instytucji Żydowskich we Francji i Europejskiego Kongresu Żydowskiego Théo Kleina⁵⁷ odsłoniła w Yad Vashem tablicę ku czci zmarłego w 1994 r. arcybiskupa Lyonu, kard. Alberta Decourtray, który w 1986 i 1987 r. uczestniczył w rozmowach genewskich w sprawie klasztoru siostr karmelitanek w Oświęcimiu. Jego stanowisko zyskało uznanie stron żydowskiej i polskiej, co pozwoliło rozwiązać konflikt.

Ksiądz S. Musiał był członkiem zarządu organizacji United Nations Watch z siedzibą w Genewie, afiliowanej do Światowego Kongresu Żydowskiego (World Jewish Congress), który reprezentuje gminy i organizacje żydowskie w 115 krajach świata (ATJKr., rkps 4996-VII). Był też członkiem zarządu Centrum Kultury Żydowskiej na Kazimierzu w Krakowie, działającego od 24 listopada 1993 r. pod auspicjami Fundacji Judaica – placówki kulturalnej propagującej kulturę żydowską. Na krakowskim Kazimierzu brał udział w Festiwalu Kultury Żydowskiej, imprezie kulturalnej odbywającej się od 1988 r. Na Kazimierzu spotykał się też m.in. z Leopoldem Kozłowskim⁵⁸.

15 października 1993 r. otworzył w Wydziale Filozoficznym Towarzystwa Jezusowego w Krakowie przewód doktorski i przedstawił gotowy temat rozprawy doktorskiej: „Implikacje antropologiczne nauki o suppozycji naturalnej w *Ars suppositionum* (1500) Karola Bovillusy (1479–1566)”. Promotorem jego pracy doktorskiej został prof. Roman Darowski⁵⁹. Wydawało się wielu jego znajomym, że tym razem jego podejście do doktoratu zakończy się sukcesem. W tym celu udał się m.in. do Monachium, gdzie w tamtejszych bibliotekach zbierał materiały do rozprawy doktorskiej. W tym dziele służył mu wydatną pomocą piszący doktorat w stolicy Bawarii młodszy współbrat zakonny – ks. Józef Bremer⁶⁰, który wypożyczał książki i czasopisma z Bayerische Staatsbibliothek. Jednakże dwa lata później, w liście z września 1995 r. do ks. Stanisława Ziemiańskiego SJ⁶¹,

57 Théo Klein (1920–2020) – francuski prawnik, w latach 1983–1989 przewodniczący Rady Przedstawicielskiej Instytucji Żydowskich Francji.

58 Leopold Kozłowski-Kleinman (1918–2019) – pianista, kompozytor, dyrygent; ostatni przedstawiciel przedwojennych klezmerów w Polsce (Bubrowiecka, red., 2009, s. 126).

59 Roman Darowski SJ (1935–2017) – filozof, profesor Akademii Ignatianum w Krakowie.

60 Józef Bremer SJ (1953–) – filozof, rektor Akademii Ignatianum w Krakowie (2014–2022).

61 Stanisław Ziemiański SJ (1931–) – filozof, teolog, profesor Wydziału Filozoficznego Akademii Ignatianum w Krakowie, twórca ponad 2500 pieśni religijnych.

oznajmił, że rezygnuje z pisania doktoratu. Była to trzecia i zarazem ostatnia nieudana próba, o której sam otwarcie opowiadał:

Moi koledzy i przełożeni spodziewali się, że zostanę profesorem filozofii. Zawiodłem ich. Jestem tylko kapłanem w prowadzonym przez siostry felicjanki zakładzie opiekuńczo-leczniczym (...) siedemdziesiąt pięć starych, schorowanych pań. Spotkanie z nimi to dla mnie wielka łaska Boża – medytacja o wielkości człowieka, o życiu i śmierci, o człowieku i Bogu (Skotnicki, oprac., 2016, s. 9).

Nie zamykał oczu na ludzkie problemy. Okazywał wrażliwość na kwestie społeczne: nierówności, biedę, bezrobocie, cierpienie, starość, niesprawiedliwość społeczną, wolność, poszanowanie godności osoby ludzkiej, krzywdę najsłabszych i bezbronnych, konflikty zbrojne i wojny. Na różne sposoby wspierał osoby dotknięte biedą i problemami osobistymi. Miał kontakty z bezdomnymi oraz ubogimi z Przytuliska św. Brata Alberta w Krakowie (Augustyn, red., 2010, s. 329). Od 4 lipca 1997 r. do 31 lipca 2000 r. pracował jako kapłan w Zakładzie Opiekuńczo-Leczniczym prowadzonym przez Zgromadzenie Sióstr Felicjanek przy ul. Kołłątaja 7 w Krakowie. Od sierpnia 2000 r. aż do śmierci ks. S. Musiał pełnił posługę kaznodziei i spowiednika w Bazylice Najświętszego Serca Pana Jezusa przy ul. Kopernika 26 w Krakowie.

W 2002 r. Komitet Nagrody im. Jana Karskiego i Poli Nireńskiej w Nowym Jorku przyznał mu doroczną nagrodę w wysokości 5000 USD za rok 2001 (ATJKr., rkps 4996-VII). Nagrodę ufundował w 1992 r. profesor jezuickiego Uniwersytetu Georgetown w Waszyngtonie Jan Karski (1914–2000), wychowanek Sodalicji Mariańskiej prowadzonej przez jezuitów w Łodzi (Cieślak, 2015, s. 61–88), legendarny kurier wojenny Rządu RP na uchodźstwie, świadek Holocaustu i Sprawiedliwy wśród Narodów Świata. Karski ustanowił nagrodę „dla uhonorowania autorów publikacji, które ukazują udział polskich Żydów i Polaków pochodzenia żydowskiego w kulturze i nauce polskiej” (ATJKr., rkps 4996-VII; ATJKr., rkps 4996-XVII-1-2). Karski nazначzył administratorem nagrody Żydowski Instytut Naukowy (YIVO Institute for Jewish Research) z siedzibą w Nowym Jorku. Żona Karskiego, Pola Nireńska – za wyjątkiem rodziców, którzy wyemigrowali do Palestyny przed wybuchem II wojny światowej – straciła całą rodzinę w Holokauście. 28 czerwca 2002 r. w Żydowskim Instytucie Historycznym w Warszawie prof. Feliks Tych⁶² w mowie z okazji wręczenia Nagrody im. Jana Karskiego i Poli Nireńskiej powiedział:

62 Feliks Tych (1929–2015) – polski historyk, dyrektor Żydowskiego Instytutu Historycznego (1995–2006).

Jesteśmy Mu wdzięczni za odwagę głoszenia swoich poglądów, za to, że głosi je tak, by nie urazić uczuć dobrych, ale inaczej myślących. To co mówi jest kapitałem, który kiedyś będzie procentował. Będzie zbliżał ludzi do prawdy. Ale oczywiście nagrody Karskiego nie przyznaje się tylko za odwagę cywilną, za szlachetność i inne cnoty moralne i intelektualne. Nagrodę Karskiego przyznaje się również za twórczość działającą na rzecz wzajemnego zrozumienia Polaków i Żydów (Skotnicki, oprac., 2016, s. 89).

Ksiądz S. Musiał położył wielkie zasługi dla polskich jezuitów. Miał szerokie horyzonty myślenia i doskonale zdawał sobie sprawę, że po zakończeniu II wojny światowej żelazna kurtyna dzieląca Europę na dwie sfery wpływów pozbawiła Polskę międzynarodowych kontaktów z Towarzystwem Jezusowym oraz wymiany kulturalnej z Zachodem. To właśnie on dążył do przewyciężenia izolacji, w której – nie ze swojej winy – znaleźli się polscy jezuita w PRL-u pod rządami komunistów. Stał się pionierem w nawiązywaniu braterskich kontaktów pomiędzy Prowincją Górnoniemiecką Towarzystwa Jezusowego z siedzibą w Monachium oraz Prowincją Małopolską Towarzystwa Jezusowego z siedzibą w Krakowie. Do tej idei pozyskał asystenta Asystencji Słowiańskiej Towarzystwa Jezusowego ks. Antoniego Mruka⁶³ oraz prowincjała Prowincji Małopolskiej Towarzystwa Jezusowego ks. Stanisława Nawrockiego⁶⁴.

Pozyskiwał na Zachodzie przychylność wydawnictw (zwykle jezuitkich) i wysyłał do kraju pozyskane książki oraz czasopisma filozoficzne i teologiczne. Dzięki jego zabiegom do Biblioteki Naukowej Towarzystwa Jezusowego przy ul. Mikołaja Kopernika 26 w Krakowie trafiło około 1000 zakupionych książek (Kontkowski, 2004, s. 19). Stąd też Biblioteka Naukowa Towarzystwa Jezusowego w Krakowie stała się skarbnicą bogatych zbiorów najnowszej i trudnej do zdobycia gdzie indziej literatury naukowej. Z jej cennych zasobów, na bieżąco doglądanych przez ks. Jerzego Paszendę SJ⁶⁵ i katalogowanych przez wiele lat przez ks. Czesława Michalunię SJ⁶⁶, korzystali nie tylko sami jezuita, ale także wiele osób duchownych i świeckich.

63 Antoni Mruk SJ (1914–2009) – profesor teologii moralnej na Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim, asystent Asystencji Słowiańskiej (1965–1975) (Cieślak, 2019, s. 48–49).

64 Stanisław Nawrocki SJ (1915–1986) – prowincjał Prowincji Małopolskiej Towarzystwa Jezusowego (1967–1973) (Grzebień, opr., 1996, s. 453).

65 Jerzy Paszcenda SJ (1932–2012) – historyk sztuki. Znacznik dziejów, architektury i wyposażenia poszczególnych kościołów i domów jezuitkich w Polsce, autor licznych artykułów naukowych, haseł, biogramów, współpracownik *Katalogu zabytków w Polsce i Polskiego Słownika Biograficznego*. Przez 30 lat kierował „Biblioteką Pisarzy”, wieloletni redaktor książek w Wydawnictwie Apostolstwa Modlitwy (WAM).

66 Czesław Michalunia SJ (1919–2013) – przez wiele lat wykładał na Wydziale Filozoficznym Towarzystwa Jezusowego w Krakowie logikę i metodologię ogólną, teorię poznania i język łaciński.

Ponadto, ks. S. Musiał przekonywał przełożonych, aby wysyłali młodych jezuitów na kursy językowe. Dzięki temu polscy jezuita, zwykle w miesiącach wakacyjnych, udawali się na kursy językowe do Niemiec, Austrii, Francji, Anglii i Włoch, lub przed rozpoczęciem roku akademickiego, we wrześniu, uczestniczyli w kursach języka angielskiego i francuskiego w kolegium w Krakowie. Poza tym ks. S. Musiał nalegał, aby przełożeni zakonni posyłali młodych jezuitów na studia na Zachód. Dzięki podjęciu tej idei po ukończeniu studiów filozoficznych w Polsce wielu polskich jezuitów studiowało teologię lub odbyło studia specjalistyczne w cenionych ośrodkach akademickich w Rzymie, Neapolu, Innsbrucku, Frankfurt nad Menem, Monachium, Paryżu, Londynie i Dublinie. Studia te były sponsorowane przez generała jezuitów, przez zachodnie prowincje Towarzystwa Jezusowego bądź różne fundacje, m.in. międzynarodową organizację pozarządową związaną z Kościołem katolickim *Kirche in Not* (Pomoc Kościołowi w Potrzebie), powstała w 1947 r., z siedzibą główną w Königstein im Taunus w Niemczech, a także przez *Renovabis* – fundację Kościoła katolickiego w Niemczech.

Ksiądz S. Musiał zachorował w sobotę 14 lutego 2004 r. na udar niedokrwienny pnia mózgu i został hospitalizowany w Klinice Neurologicznej przy ul. Botanicznej 3 w Krakowie. 15 lutego wypowiedział odwieczającym go współbraciom zakonnym słowa, które okazały się ostatnimi: „Dopelniam braki udręk Chrystusa, dla dobra Jego Ciała, którym jest Kościół” (Kol 1,24) (Sermak, 2004b, s. 22). Wieczorem tego dnia o godz. 23.00 doznał udaru krwotocznego mózdzku, stracił przytomność i nie odzyskał jej do chwili śmierci o godz. 19.10 w piątek 5 marca 2004 r. (Sermak, 2004a, s. 25–26). Zmarł w 66. roku życia, 52. roku powołania zakonnego i 41. kapłaństwa. Jego maksymą życiową były słowa św. Augustyna (354–430), biskupa Hippony: „dilige scientiam, sed antepone caritatem” („kochaj wiedzę, ale przedkładaj nad nią miłość”).

Śmierć ks. S. Musiała poruszyła wiele osób. Świadczyły one, że zmarły jezuita odegrał w ich życiu rolę prawdziwego przyjaciela i autentycznego przewodnika duchowego (Agnieszka, 2004, s. 8). Na wiadomość o śmierci ks. S. Musiała listy kondolencyjne przysłali arcybiskup metropolita gnieźnieński Henryk Józef Muszyński (*List kondolencyjny arcybiskupa metropolity gnieźnieńskiego*, 2004, s. 24) oraz arcybiskup metropolita poznański Stanisław Gądecki, który napisał m.in.:

W osobie o. Stanisława Musiała Kościół Katolicki w Polsce traci człowieka niezwyklego i nieprzeciętnego, który poprzez różnorakie działania i publikacje starał się zawsze łączyć, a nie dzielić. Okazywał się zawsze człowiekiem otwartym na potrzeby innych, zwłaszcza ubogich na ciele i duchu. W szczególności sposób należy też podkreślić Jego zaangażowanie

w sprawie dialogu chrześcijańsko-żydowskiego oraz czas pracy w Komitecie ds. Dialogu z Judaizmem Konferencji Episkopatu Polski (*List kondolencyjny arcybiskupa metropolity poznańskiego*, 2004, s. 24)

Koncelebrowana Msza św. pod przewodnictwem ks. kard. Franciszka Macharskiego została odprawiona o godz. 10.00 15 marca 2004 r. w Bazylice Najświętszego Serca Pana Jezusa. Mszę św. koncelebrowało 87 kapłanów, w większości jego współbraci zakonnych. Uczestniczyła w niej rodzina zmarłego wraz ze znajomymi z Łososiny Górnej i Limanowej, liczni przyjaciele i znajomi, biskup ewangelicko-reformowany Zdzisław Tranda⁶⁷, proboszcz parafii ewangelicko-augsburskiej w Krakowie pastor Roman Mikler⁶⁸ z kościoła św. Marcina w Krakowie, ks. Adam Boniecki⁶⁹ i Marek Skwarnicki⁷⁰ z „Tygodnika Powszechnego”, reżyser i senator Kazimierz Kutz⁷¹, redaktor Małgorzata Nycz z Wydawnictwa Literackiego, prof. Andrzej Borowski⁷² z UJ oraz wiele innych osób. Pamiętam, że także Agnieszka Holland wspominała o swojej rozmowie z ks. S. Musiałem.

Kazanie pogrzebowe podczas Mszy św. wygłosił jego przełożony ze wspólnoty Domu Pisarzy im. Księdza Piotra Skargi przy ul. Kopernika 26 – ks. Jerzy Sermak⁷³. Powiedział on m.in.:

Nadszedł czas trzytygodniowego konania. Mimo najstaranniejszej opieki lekarskiej i pielęgniarskiej nic już więcej nie dało się zrobić, jak tylko modlić się i czekać na to, co Bóg uczyni. I wtedy rozdzwoniły się telefony, z Polski i z zagranicy, nie od znajomych, a tym bardziej nie od znawców o. Stanisława, ale od jego najprawdziwszych przyjaciół, od ludzi, którym w życiu pomógł, materialnie i duchowo, od ludzi, których wyciągnął z bagna i którym pomógł powstać, od takich, którzy zawdzięczają mu pojednanie z Bogiem kogoś najbliższych, od dzieci Holocaustu, od świadków jego dobroci. Dziesiątki telefonów od ludzi, którzy naprawdę znali Staszka, nie z prasy, ale z życia. Ich życie zostało naznaczone obecnością

67 Zdzisław Tranda (1925–) – polski duchowny ewangelicko-reformowany, superintendent generalny Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w PRL i RP (1978–2002), z tytułem biskupa Kościoła.

68 Roman Mikler (1949–2012) – przewodniczący Krakowskiego Oddziału Polskiej Rady Ekumenicznej (1989–2006).

69 Adam Boniecki (1934–) – generał zakonu marianów (1993–1999), redaktor naczelny „Tygodnika Powszechnego” (1999–2011).

70 Marek Skwarnicki (1930–2013) – poeta, publicysta, prozaik, felietonista, tłumacz.

71 Kazimierz Kutz (1929–2018) – reżyser filmowy, teatralny i telewizyjny, scenarzysta, pisarz, polityk.

72 Andrzej Borowski (1945–) – literaturoznawca, teoretyk i historyk literatury, profesor UJ.

73 Jerzy Sermak SJ (1950–) – rekolekcjonista, wieloletni redaktor naczelny „Posłańca Serca Jezusowego”.

ks. Stanisława. On w ich sercach, w domach, w pogmatwanych losach pozostawił niezatarty ślad dobroci. Pytali o jego zdrowie nie z ciekawości, ale z autentycznej troski o człowieka, który był zawsze o nich zatroskany. Każdy wyrażał się tak, jakby był jedynym przyjacielem ks. Stanisława. Widocznie tak ich traktował, poświęcając każdemu czas, serce i dobroć (Sermak, 2004b, s. 22–23).

Ostatnie obrzędy pogrzebowe śp. ks. S. Musiała rozpoczęły się o godz. 12.00. Poprowadził je od bramy głównej cmentarza Rakowickiego w Krakowie metropolita krakowski ks. kard. Franciszek Macharski. Uczestniczyli w nich nie tylko jego krewni i znajomi, współbracia zakonni z wielu wspólnot zakonnych, przyjaciele z „Tygodnika Powszechnego”, ale także m.in. ambasador Izraela w Polsce David Peleg⁷⁴, naczelny rabin Polski Michael Schudrich⁷⁵, przewodniczący Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Krakowie Tadeusz Jakubowski oraz rabin Sasha Pecaric⁷⁶ z Fundacji Ronalda S. Laudera. Przed złożeniem ciała zmarłego do grobowca rabin Aron Halberstam z Jerozolimy odśpiewał *kadisz* (Kontkowski, 2004, s. 21). Ksiądz S. Musiał został pochowany w grobowcu jezuitów na cmentarzu Rakowickim w Krakowie (Cieślak, 2022, s. 370). „To chyba pierwszy w historii przypadek *kadiszu* na pogrzebie katolickiego księdza – twierdził Henryk Halkowski⁷⁷, członek krakowskiego środowiska żydowskiego”⁷⁸. Z kolei ks. Adam Boniecki, wspominając ks. Musiała i jego dokonania na łamach „Tygodnika Powszechnego”, napisał: „Bo sekret Staszka jest w tym, że był on jezuitą do szpiku franciszkańskim” (Boniecki, 2004, s. 7, por. Musiał, 2004, s. 7).

Mieszkańcy i władze samorządowe Gminy Limanowa i Miasta Limanowa były z niego dumne, pamiętały o nim i darzyły go dużym szacunkiem i uznaniem. Ksiądz S. Musiał podtrzymywał więzy rodzinne. Kiedy był w Polsce i dysponował czasem, przyjeżdżał na pogrzeby najbliższych członków rodziny. Był zapraszany w rodzinne strony na odczyty i spotkania wspomnieniowe oraz głoszenie kazań. W 1998 r. celebrował Mszę św. i wygłosił kazanie na Otwarcie Sezonu Turystycznego na Górze Paproć. Ze względu na ulewny deszcz odprawił Mszę św. w stodole u pana Józefa

74 Dawid Peleg (1942–2013) – izraelski historyk i dyplomata, w latach 2004–2009 ambasador Izraela w Polsce. Urodził się w Jerozolimie, w rodzinie żydowskich emigrantów z Suwałk.

75 Michael Schudrich (1955–) – amerykańsko-polski religioznawca i historyk, od 2004 r. naczelny rabin Polski. Urodził się w Nowym Jorku w żydowskiej rodzinie o polskich korzeniach.

76 Sacha Pecaric (1965–) – rabin, filozof i wydawca klasycznych tekstów żydowskich. W latach 1997–2004 mieszkał w Krakowie, gdzie kierował oddziałem Fundacji Ronalda S. Laudera.

77 Henryk Halkowski (1951–2009) – historyk, dziennikarz, publicysta i tłumacz, znawca chasydyzmu i historii krakowskiego Kazimierza.

78 <https://www.ekumenizm.pl/spoleczenstwo/pogrzeb-o-musiala/> (dostęp:02.04.2024).

Rysia. Gdy zebrana została w strugach deszczu składka, chciano mu ją przekazać, nie przyjął jej i powiedział: „Zostawcie sobie te pieniądze, wam się bardziej przydadzą, macie takie ambitne plany budowy kaplicy i krzyża upamiętniającego dwa tysiące lat chrześcijaństwa”. Wtedy zawiązał się społeczny komitet i powstała kaplica pw. Królowej Beskidów oraz krzyż. Działkę bezpłatnie przekazał Józef Ryś.

W niedzielę 11 sierpnia 2002 r., podczas uroczystej sesji z okazji 10-lecia Gminy Limanowa, która odbyła się w sali widowiskowej Limanowskiego Domu Kultury w Limanowej, otrzymał okolicznościowy medal z okazji 10-lecia Gminy Limanowa (ATJKr., rkps 4996-VII). Jego krótka notka biograficzna ze zdjęciem pojawiła się na wystawie „Limanowanie w Polsce i świecie”, która w kwietniu 2000 r. była prezentowana w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej przy ul. Rajskiej 1 w Krakowie, a następnie w czerwcu tegoż roku w Limanowej i miała za cel promocję Limanowej (ATJKr., rkps 4996-VIII-2). W 2005 r., już po śmierci, w uznaniu zasług Rada Miasta Limanowa podjęła uchwałę o nadaniu jego imienia ulicy w dzielnicy Łososina Górna.

W piątą rocznicę śmierci ks. S. Musiała, 4 marca 2009 r., z inicjatywy Fundacji Judaica – Centrum Kultury Żydowskiej, na nowym cmentarzu żydowskim przy ul. Miodowej 4 w Krakowie Tadeusz Jakubowicz⁷⁹, przewodniczący Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Krakowie, odsłonił tablicę ze słowami: „Pamięci księdza Stanisława Musiała wspaniałego człowieka i naszego przyjaciela obdarzonego wielką charyzmą. Na zawsze pozostanie w naszych sercach – Żydzi Krakowscy” (K.W., 2009, s. 4; j.sad., 2009, s. 7; Skotnicki, 2016, s. 39; ATJKr., rkps 4996-XIV). Warto dodać, że po raz pierwszy w Polsce upamiętniono na cmentarzu żydowskim katolickiego księdza.

Pozostawił w swoim dorobku kilka artykułów naukowych z historii renesansu we Francji oraz wiele artykułów publicystycznych w prasie krajowej i zagranicznej. Krakowskie Wydawnictwo Literackie wydało dwie jego książki *Czarne jest czarne* oraz *Dwanaście koszy ulomków*. *Dwanaście koszy ulomków* zawiera zbiór publikowanych w latach 1986–2002 artykułów na łamach „Tygodnika Powszechnego”. W tych felietonach objawił kunszt, wiedzę i talent literacki (Bubrowiecka, red., 2009, s. 119). 15 października 2002 r. otrzymał nagrodę Krakowska Książka Miesiąca Października 2002 za książkę *Dwanaście koszy ulomków*. Fundatorem nagrody jest Wydział Edukacji i Kultury Urzędu Miasta Krakowa. Pośmiertnie Wydawnictwo Literackie ogłosiło drukiem *Notatnik ks. Stanisława Musiała. Jezuita w wytartym swetrze* (2009).

79 Tadeusz Jakubowicz (1939–) – od 1997 r. przewodniczący Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Krakowie.

Notatnik odnalazł po jego śmierci wśród rzeczy przeznaczonych do wyrzucenia jego sąsiad w Domu Pisarzy przy ul. Kopernika 26 w Krakowie, współbrat zakonny ks. Józef Augustyn SJ. *Notatnik*, stary niemiecki, czarny i niedatowany kalendarz *Jahr um Jahr*, stanowi autentyczne świadectwo wiary ks. S. Musiała, jego głęboko przeżywanego powołania zakonnego i kapłańskiego, skromności i miłości do ludzi oraz zapis jego stanów ducha (Bubrowiecka, red., 2009, s. 137–140).

Wydawnictwo WAM opublikowało *Listy ks. Stanisława Musiała do Rodziny* (2010). Są tam listy z lat 50., 60. i 70. XX w., pisane do rodziny, które przez lata zbierała i pieczołowicie przechowywała jego najmłodsza siostra – Barbara Twaróg. Z listów wylania się postać ks. S. Musiała jako kochającego syna, czulego brata i oddanego przyjaciela. Uzupełnieniem listów jest esej autorstwa Zofii Zarębianki⁸⁰ o duchowości ks. S. Musiała oraz wspomnienia jego siostr – Marii Sulkowskiej i Barbary Twaróg. Wydawnictwo WAM dokonało publicznej prezentacji *Listów ks. Stanisława Musiała do Rodzin* w czwartek 4 marca 2010 r. w auli Wyższej Szkoły Filozoficzno-Pedagogicznej „Ignatianum” przy ul. Kopernika 26 w Krakowie (obecnie Uniwersytet Ignatianum w Krakowie). Odbyła się ona z udziałem zaproszonych gości, m.in. ks. Adama Bonieckiego, Małgorzaty Nycz, Zofii Radzikowskiej⁸¹, ks. Józefa Augustyna SJ, ks. Ludwika Grzebień SJ⁸² i ks. Bogusława Steczka SJ. Spotkanie poprowadził ks. Jacek Prusak SJ⁸³.

Najważniejsze teksty ks. S. Musiała dotyczące relacji polsko-żydowskich i chrześcijańsko-żydowskich, wśród nich najgłośniejszy artykuł *Czarne jest czarne* z 1997 r., zebrał razem i podał do druku Janusz Poniewierski⁸⁴. Ukazały się one w Wydawnictwie WAM pt. *Wyrzut sumienia. Wokół relacji chrześcijańsko-żydowskich i polsko-żydowskich* (Kraków 2019). Jako wstęp umieszczono w publikacji rozszerzoną i nieco zmienioną wersję wystąpienia prof. Stanisława Krajewskiego w trakcie spotkania Polskiej

80 Zofia Zarębianka (1958–) – poetka, eseistka, prof. w Katedrze Literatury XX w. na Wydziale Polonistyki UJ, członek Centrum Kultury i Dialogu afiliowanego przy Uniwersytecie Ignatianum w Krakowie.

81 Zofia Radzikowska (1935–) – prawniczka, działaczka samorządowa i opozycyjna w PRL. Do 2009 r. była członkiem zarządu Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Krakowie. Działała w krakowskim oddziale Stowarzyszenia Dzieci Holocaustu.

82 Ludwik Grzebień SJ (1939–2020) – historyk, rektor Wyższej Szkoły Filozoficzno-Pedagogicznej „Ignatianum” w Krakowie (2004–2010).

83 Jacek Prusak SJ (1971–) – psycholog, pracownik Uniwersytetu Ignatianum w Krakowie. Członek redakcji „Tygodnika Powszechnego”.

84 Janusz Poniewierski (1958–) – publicysta katolicki. Od 1989 r. był członkiem redakcji „Tygodnika Powszechnego”. W 2012 r. został prezesem krakowskiego Klubu Chrześcijań i Żydów „Przymierze”.

Rady Chrześcijan i Żydów, które odbyło się 5 grudnia 2017 r. w Warszawie i było poświęcone dziedzictwu ks. S. Musiała (Musiał, 2019, s. 5–13).

Nie dane mi było mieszkać we wspólnocie zakonnej z ks. Stanisławem Musiałem. Spotykałem go jedynie okazjonalnie, zwykle był w wytartym swetrze. W 1986 r., podczas moich studiów filozoficznych w krakowskim kolegium, zostałem wydelegowany przez moich współbraci zakonnych do nawiązania kontaktu z ks. S. Musiałem i zaproszenia go do naszej podwspólnoty kleryków studiujących filozofię. Ksiądz S. Musiał przyjął zaproszenie. Był już wtedy znanym i rozpoznawalnym członkiem redakcji „Tygodnika Powszechnego”. Podczas braterskiej rozmowy podzielił się z nami, młodymi jezuitami na drodze do kapłaństwa, tym, co robił w „Tygodniku Powszechnym”. Pamiętam, że podczas Pieszej Pielgrzymki Archidiecezji Krakowskiej na Jasną Górę w 1986 r. na jednym z postojów miał konferencję dla pielgrzymów na temat piątej encykliki Jana Pawła II *Dominum et Vivificantem*, ogłoszonej 18 maja 1986 r. i poświęconej Duchowi Świętemu. Po wygłoszeniu konferencji podszedł do mojej grupy i zamienił z nami kilka zdań. Wiele lat później natknąłem się na niego przed Domem Pisarzy im. Księdza Piotra Skargi przy ul. Kopernika 26. W rękę niósł kosz na śmieci. Oznajmił mi, że idzie do ogrodu, aby spalić swoją korespondencję. Sugerowałem mu, aby zachował to, co jest cenne dla potomności, i przekazał do Archiwum Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego. Nie udało mi się odwieść go od jego zamiaru. Mam nadzieję, że mimo to pozostawił w swoich zbiorach rzeczy najważniejsze.

Aleksander B. Skotnicki⁸⁵ wydał opracowanie poświęcone ks. Stanisławowi Musiałowi SJ. Zawiera ono zdjęcie jezuity w jego charakterystycznym wytartym swetrze oraz jest opatrzone notką biograficzną, która w sposób niezwykle trafny i syntetycznie uobecnia jego profil oraz dokonania i mogłaby być umieszczona na jego nagrobku:

filozof, teolog, intelektualista katolicki, publicysta „Tygodnika Powszechnego” (od 1991), pierwszy laureat polskiego Pulitzera (1998), niestrudzony rzecznik dialogu chrześcijańsko-żydowskiego, sekretarz Komisji Episkopatu Polskiego ds. Dialogu z Judaizmem (1986–1995) – jezuita, wrażliwy i uważny rozmówca, spowiednik krakowskich bezdomnych, przyjaciel ludzi biednych, zagubionych, starych, cierpiących, porównywany do współczesnego św. Franciszka (Skotnicki, oprac., 2016, s. 3)⁸⁶.

85 Aleksander Bartłomiej Skotnicki (1948–) – hematolog i transplantolog, członek PAU. W swojej działalności społecznej zajmuje się m.in. badaniem kwestii związanych z historią Żydów w Polsce.

86 W dniach 21–22.02.1966 r. ks. S. Musiał urządził sobie wycieczkę-pielgrzymkę i odwiedził m.in. Asyż (Augustyn, red., 2010, s. 119–121).

Pamięć o ks. S. Musiale kultywuje powstały w 2008 r. w Krakowie Klub Chrześcijan i Żydów „Przymierze” z siedzibą przy ul. Miodowej 24. Stanowi on miejsce spotkań, wymiany doświadczeń i współdziałania liderów krakowskich instytucji i środowisk zaangażowanych w pojednanie chrześcijańsko-żydowskie i polsko-żydowskie. Klub Chrześcijan i Żydów „Przymierze” ustanowił Nagrodę ks. Stanisława Musiała, przyznawaną osobom zasłużonym dla dialogu chrześcijańsko-żydowskiego i polsko-żydowskiego (Skotnicki, oprac., 2016, s. 42; K.W., 2009, s. 4). Fundatorami Nagrody ks. Stanisława Musiała są: Rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prezydent Miasta Krakowa oraz Gmina Wyznaniowa Żydowska w Krakowie. Wyboru laureatów dokonuje Kapituła, której przewodniczy Rektor UJ. W skład Kapituły wchodzi też Rektor Uniwersytetu Ignatianum w Krakowie. Nagroda jest przyznawana w dwóch kategoriach: za twórczość w duchu dialogu i współpracy chrześcijańsko-żydowskiej oraz za inicjatywy społeczne na rzecz dialogu i współpracy chrześcijańsko-żydowskiej i polsko-żydowskiej.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie (ATJKr.)

Rkps 2435, *Kwestionariusz osobisty członków Prowincji Galicyjskiej i Małopolskiej Towarzystwa Jezusowego.*

Rkps 4182, *Liber admissorum II in Societatem Jesu.*

Rkps 4220, *Suffragia examinum z teologii członków Prowincji Polskiej Południowej Towarzystwa Jezusowego z lat 1955/1956–1976/1977.*

Rkps 4712, *Kolvenbach Peter Hans General S.J. Korespondencja Generalska z lat 1983–1989.*

Rkps 4996-V, *O. Stanisław Musiał SJ. Korespondencja. Badania lekarskie. ZUS. Różne umowy i PIT-y.*

Rkps 4996-VI, *O. Stanisław Musiał SJ. Różne dokumenty. Dokumenty osobiste.*

Rkps 4996-VII, *O. Stanisław Musiał SJ. Różne obrazki, teksty, wycinki prasowe, odznaczenia, wyróżnienia.*

Rkps 4996-VIII-1-2-3-4-5-6-7, *O. Stanisław Musiał SJ. Korespondencja różna.*

Rkps 4996-IX-1-2-3-4-5-6, *O. Stanisław Musiał SJ. Listy do rodziny.*

Rkps 4996-X, *O. Stanisław Musiał SJ. Judaica.*

Rkps 4996-XI, *O. Stanisław Musiał SJ. Notatnik. Materiały.*

- Rkps 4996-XII, Wywiad O. S. Musiała SJ. *Oryginał*.
Rkps 4996-XIII, *Teksty O. Stanisława Musiała SJ. Nekrologi o. S. Musiała*.
Rkps 4996-XIV, O. Stanisław Musiał SJ. *Fotokopie*.
Rkps 4996-XV, O. Stanisław Musiał SJ. *Korespondencja różnych osób*.
Rkps 4996-XVI, O. Stanisław Musiał SJ. *Korespondencja NN, zaproszenia, programy konferencji i sympozjów, rysunki*.
Rkps 4996-XVII-1-2, O. Stanisław Musiał SJ. *Dziennik, medale, odznaczenia, afisze*.
Rkps 4996-XVIII, O. Stanisław Musiał SJ. *Kopie różnych tekstów, kazania, artykuły*.
Rkps 4996-XIX, O. Stanisław Musiał SJ. *Wywiady*.
Rkps 4996-XX-1-2, O. Stanisław Musiał SJ. *Artykuły prasowe dotyczące o. S. Musiała SJ*.
Rkps 4996-XXI, O. Stanisław Musiał SJ. *Materiały osób różnych. Varia*.

Źródła

- Augustyn, J. (red.) (2010). *Listy ks. Stanisława Musiała do rodziny*, współprac. red. K. Stokłosa. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Bereś, W. i Burnetko, K. (2006). *Duchowny niepokorny. Rozmowy z księdzem Stanisławem Musiałem*. Warszawa: Świat Książki.
- Bez podpisu papieża. Z o. Stanisławem Musiałem o watykańskim dokumencie „Pamiętamy: refleksje nad Szoah” [rozmawia M. Turski] (1998). *Polityka*, nr 13 (28.03.1998).
- Bubrowiecka, R. (red.) (2009). *Notatnik ks. Stanisława Musiała. Jezuita w wytartym swetrze*. Tłum. fragm. *Notatnika* B. Dydula – j. łac. i fr., A. Stokłosa – j. niem. Kraków.
- Buttaroni, S. i Musiał, S. (red.) (2003a). *Mord rytualny. Legenda w historii europejskiej*. Tłum. R. Brandstätter et. al. Kraków–Norymberga–Frankfurt: Stowarzyszenie na rzecz Inicjatyw Kulturalnych.
- Buttaroni, S. i Musiał, S. (red.). (2003b). *Ritualmord. Legenden in der europäischen Geschichte*, übers. R. Brandstätter et al. Wien–Köln–Weimar: Böhlau Verlag.
- Buttaroni, S. i Musiał, S. (red.). (2003c). *Ritual murder. A legend in European history*, transl. by A. Kołodziej et al.. Kraków–Nuremberg–Frankfurt. *Catalogus Provinciae Germaniae Superioris Societatis Iesu ineunte anno 1969* (1968). Altoetting.
- Catalogus Provinciarum Poloniae Societatis Iesu 1972* (1972). Cracoviae.
- Catalogus Romanarum Domorum Interprovincialium Societatis Iesu ineunte anno 1966* (1965). Roma.
- Chrostowski, W. (1999). Krzyż na tle drzew. *Życie*, 21.06.1999, 18–19.
- Chrostowski, W. (2004). Czarne jest czarne, Stanisław Musiał, Kraków 2003 (recenzja). *Collectanea Theologica*, 74/2, 263–268.

- Domosławski, A. (2020). Spowiedź Kościoła (debata z udziałem m.in. ks. S. Musiała). *Gazeta Wyborcza*, 16–17.09.2000.
- Kadisz za księdza. Z ks. Stanisławem Musiałem SJ rozmawiają Witold Beres i Krzysztof Burnetko (1999). *Gazeta Wyborcza*, 9–10.01.1999, 8.
- Krzyż i koński ogon. Rozmowa [ze Stanisławem Musiałem SJ] (2003). *Organizacja III*. Kraków.
- Kto się boi prawdy o Jedwabnem? [debata z udziałem ks. S. Musiała] (2001). *Zdanie*, nr 1–2 (122–123).
- List kondolencyjny arcybiskupa metropolity gnieźnieńskiego Henryka Józefa Muszyńskiego (2004). *Nasze Sprawy. Wiadomości z Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie*, 4, 24.
- List kondolencyjny arcybiskupa metropolity poznańskiego Stanisława Gądeckiego (2004). *Nasze Sprawy. Wiadomości z Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie*, 4, 24.
- Musiał, S. (1971). *Specyfika świętości małżonków według Konstytucji Duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et Spes”*. Lublin.
- Musiał, S. (1976). Miłość małżonków według konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”. *Studia Teologiczne*, t. 1.
- Musiał, S. (1979). Dates de naissance et de mort de Charles de Bovelles né à Saint-Quentin en 1479 (avant le 28 mars), mort à Ham le 24 février 1567. W: *Actes du colloque international tenu à Noyon les 14–15–16 septembre 1979*. Noyon, 31–57.
- Musiał, S. (1980). Msza św. w Stoczni im. Lenina. *Tygodnik Powszechny*, nr 37.
- Musiał, S. (1985). Beatus Rhenanus étudiant de philosophie à Paris (1503–1507). *Les Amis de la Bibliothèque Humaniste de Sélestat*, 271–279.
- Musiał, S. (1988). Wizja Ojczyzny u ks. Piotra Skargi. W: *Tydzień Kultury Chrześcijańskiej 6; 1985; Kraków Dialog Kościoła z kulturą*, t. 2, *Materiały z VI i VII Tygodnia Kultury Chrześcijańskiej w Krakowie 1985, 1986*. Kraków.
- Musiał, S. (1990a). Chrześcijaństwo a judaizm. *Horyzonty Wiary*, nr 1.
- Musiał, S. (1990b). Czy siostry karmelitanki mogą modlić się w Oświęcimiu? *Collectanea Theologica*, Ann. 40, Fasc. 3. Varsaviae.
- Musiał, S. (1990c). Prosimy was z całego serca o przebaczenie. *Tygodnik Powszechny*, nr 45 (11.11.1990).
- Musiał, S. (1996). *The Holocaust, Christianity, Poland. Some Reflections of a Polish Christian Fifty Years Later*. Cincinnati.
- Musiał, S. (1997). Czarne jest czarne. *Tygodnik Powszechny*, nr 46 (16.11.1997) (przedruk: *Gazeta Wyborcza*, nr 266, 15–16 11.1997).
- Musiał, S. (1998a). Ciężar grzechu. *Tygodnik Powszechny*, nr 13 (29.03.1998), 9.
- Musiał, S. (1998b). Grzech antysemityzmu. Odpowiedź ks. Waldemarowi Chrostowskiemu. *Tygodnik Powszechny*, nr 2 (11.01.1998) [przedruk: Musiał, S. (2000). The Sin of Antisemitism: A Response to Waldemar

- Chrostowski. *Polin Studies in Polish Jewry*, vol. 13: *Focusing on the Holocaust and its Aftermath*, ed. A. Polonsky. London–Portland, 317–322].
- Musiał, S. (1998c). Prawda o oświęcimskim krzyżu. *Gazeta Wyborcza* (22.04.1998).
- Musiał, S. (1998d). Zaciśnięte pięści przeciw. Krzyże w Auschwitz. *Tygodnik Powszechny*, nr 32 (9.08.1998).
- Musiał, S. (1999a). Obrazy Jezusa. *Polityka*, nr 52 (25.12.1999).
- Musiał, S. (1999b). Wojna o definicję człowieka. *Tygodnik Powszechny/Apokryf*, nr 15 (wrzesień).
- Musiał, S. (2000a). Droga krzyżowa Żydów sandomierskich. *Gazeta Wyborcza*, 5–6.08.2000.
- Musiał, S. (2000b). Fałszywa miłość. *Gazeta Wyborcza*, 11.02.2000, 3.
- Musiał, S. (2000c). Gdzie jest głos Kościoła? *Gazeta Wyborcza*, 9.02.2000.
- Musiał, S. (2000d). Nasze zaniedbania. Pierwodruk bez tytułu. W: *Kościół katolicki w Polsce a walka z antysemityzmem. Wymiana doświadczeń amerykańskich i polskich. Materiały z konferencji w Centrum Kultury żydowskiej, Kraków, 14 czerwiec 2000*, oprac. i red. B.W. Oppenheim. Kraków: Fundacja Judaica – Centrum Kultury Żydowskiej.
- Musiał, S. (2000e). Żydzi żądni krwi? *Gazeta Wyborcza*, 29–30.07.2000.
- Musiał, S. (2001a). Antysemityzm czy antyjudaizm. *Midrasz* (VI 2001), nr 6, 15–16.
- Musiał, S. (2001b). Córa Izraela. Dlaczego antysemitki ekscesy podbudowywano kultem maryjnym? *Wprost*, 12.08.2001, nr 32, 58–59.
- Musiał, S. (2001c). Jedwabne święta. *Wprost*, 1.04.2001, 71.
- Musiał, S. (2001d). Jedwabne to nowe imię Holokaustu. *Rzeczpospolita*, 10.07.2001.
- Musiał, S. (2001e). Komentarz (bez tytułu). *Gazeta Wyborcza*, 14.03.2001.
- Musiał, S. (2001f). Prosimy, pomóżcie nam być lepszymi. *Gazeta Wyborcza*, 21.05.2001, 24–25.
- Musiał, S. (2001g). Sabotaż teologiczny. *Wprost*, 15.04.2001; wersja poprawiona: Musiał, S. (1990). *Sobór Watykański II o judaizmie*, współaut. Jan Ożóg. Kraków: WAM.
- Musiał, S. (2002a). *Dwanaście koszy ułomków*, wprowadzenie i wybór tekstów S. Obirek SJ. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Musiał, S. (2002b). Ordynator oddziału konających dzieci. *Tygodnik Powszechny*, nr 41 (13.10. 2002).
- Musiał, S. (2002c). Usypianie katolickich sumień. *Tygodnik Powszechny*, nr 4 (27.01.2002).
- Musiał, S. (2002d). Wyrzuty sumienia. *Tygodnik Powszechny*, nr 12 (24.03.2002).
- Musiał, S. (2003a). Bóg jest po naszej stronie. *Tygodnik Powszechny*, nr 17 (3.04.2003).
- Musiał, S. (2003b). Cukierki i holokaust. *Newsweek*, nr 44 (2.11.2003), 27.

- Musiał, S. (2003c). *Czarne jest czarne*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Musiał, S. (2004a). Crosses at Auschwitz. A Fist Against. W: Berger, A.L., Cargas, H.J. i Nowak, S.E. (red.), *Continuing Agony. From the Carmelite Convent to the Crosses at Auschwitz*. Nowy Jork–Oxford: Distribution Partners.
- Musiał, S. (2004b). On zamknąć mi oczy. *Tygodnik Powszechny*, nr 11 (14.03.2004), 7.
- Musiał, S. (2004c). The Cross at the Gravel Pit at The Oświęcim Camp. W: Berger, A.L., Cargas, H.J. i Nowak, S.E. (red.), *Continuing Agony. From the Carmelite Convent to the Crosses at Auschwitz*. Nowy Jork–Oxford: Distribution Partners.
- Musiał, S. (2008). Geballte Fäuste. W: B. Engelking i H. Hirsch (red.), *Unbequeme Wahrheiten. Polen und sein Verhältnis zu den Juden*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Musiał, S. (2009). O naszej pokornej miłości do Chrystusa. W: J. Augustyn (red.), *Po drugim tygodniu „Ćwiczeń duchownych”*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Musiał, S. (2012). Milczenie w „Ćwiczeniach duchownych”. W: J. Augustyn (red.), *Po fundamencie „Ćwiczeń duchownych”*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Musiał, S. (2016). *List do Stefana Bergmana*. W: A.B. Skotnicki (red.), *Ksiądz Stanisław Musiał SJ. Człowiek dialogu*. Kraków: Stradomskie Centrum Dialogu.
- Musiał, S. (2019). *Wyrzut sumienia. Wokół relacji chrześcijańsko-żydowskich i polsko-żydowskich*, red. i wybór tekstów J. Poniewierski. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Naród nie wybrany. Rozmowa z ks. S. Musiałem (1999). *Angora*, nr 24 (13.06.1999), 4–5.
- Pan Bóg nie chce biedy. Rozmowa z ks. A. Musiałem SJ (2000). *Przegląd*, nr 26(28) (26.06.2000), 3–4.
- Sąd nad obrazem [debata z udziałem m.in. ks. S. Musiała] (2000). *Gazeta Wyborcza*, 27.10.2000.
- Sermak, J. (2004a). Dlaczego myśmy go takim nie znali? *Posłaniec Serca Jezusowego*, nr 5, 25–26.
- Sermak, J. (2004b). Homilia z Mszy św. pogrzebowej śp. Ojca Stanisława Musiała SJ. *Nasze Sprawy. Wiadomości z Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie*, 4, 21–23.
- Spowiedź Kościoła [debata z udziałem m.in. ks. S. Musiała] (2000). *Gazeta Wyborcza*, 16–17.09.2000.
- Uzdrowi nas Europa. Z ks. Stanisławem Musiałem SJ rozmawia Agnieszka Niezgoda (1998). *Polis*, 27.

Publikacje

- Agnieszka (2004). Odszedł Przyjaciel. *Gazeta Wyborcza*, 15.03.2004, 8.
- AS (2004). *Wczoraj o g. 19 zmarł w Krakowie ks. Stanisław Musiał SJ*. *Gazeta Wyborcza*, 6–7.03.2004.
- Bender, R. (1999). Dwie wypowiedzi ks. Musiała – która prawdziwa? *Niedziela*, nr 19, 20.
- Bonicki, A. (2004). Duszpasterz pomocniczy. *Tygodnik Powszechny*, nr 11, s. 7.
- Cieślak, S. (2006). Popiel Jan. W: J. Mandziuk (red.), *Polski słownik teologów katolickich 1994–2003*, t. 9. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe UKSW, 516–519.
- Cieślak, S. (2015). *Jan KarSKI i jezuici*. W: I. Foman (red.), współpraca K. Smoleń, *Jan KarSKI. Misja kompletna*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 61–88.
- Cieślak, S. (2019). *80. rocznica aresztowania przez Niemców jezuitów z Kolegium Krakowskiego 1939–2019*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie.
- Cieślak, S. (2022). *Wybitni polscy jezuici pochowani na cmentarzu Rakowickim w Krakowie*. W: S. Cieślak, M., Stankiewicz-Kopec i M. Wenklar (red.), *Z powrotem w Krakowie. 150 lat jezuitów przy ul. Kopernika (1868–2018)*. Kraków: IPN, Akademia Ignatianum w Krakowie, 357–380.
- Długa droga do pojednania. Rozmowa z ks. J. Salamonom (2009). *Dziennik Polski*, 6.03.2009, s. 6.
- Grzebień, L. (1988). *Złoty jubileusz Sekcji Polskiej Radia Watykańskiego. Pogadanki radiowe*. Rzym.
- Grzebień, L. (red.) (1990). *Sekcja Polska Radia Watykańskiego. Złoty jubileusz 1938–1988*. Roma.
- Grzebień, L. (opr. przy współpracy zespołu jezuitów) (1996). *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- j.sad. (2009). Pamięci ks. Musiała. *Rzeczpospolita*, 5.03.2009, 7.
- Kłańska, M. (2006). Pater Stanisław Musiał (1938–2004) – Kämpfer gegen die polnischen Tabus. W: M. Hafub i F. Stucke (red.), *Germanistischer Brückenschlag im deutsch-polnischen Dialog: II Kongress der Breslauer Germanistik*. Bd. 4, *Kulturwissenschaft*. Wrocław–Dresden: Neisse Verlag.
- Kontkowski, J.L. (2004). Śp. Ojciec Stanisław Musiał SJ (1938–2004). *Nasze Sprawy*. Wiadomości z Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie, 4, 18–21.
- Krajewski, S. (1992). Żydowska nagroda dla polskiego księdza. *Gazeta Wyborcza*, nr 80 z 3 IV 1992 [przedruk: Krajewski, S. (1992). *Nasze Sprawy*. *Pismo Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego*, 6, 20].
- Kraków (1985). *Nasze Sprawy*. *Pismo Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego*. 12, 233.

- K.W. (2009a). Ks. Musiał pozostanie w sercach Żydów. *Dziennik Polski*, 5 III, 4.
- K.W. (2009b). Nagroda im. Księdza Stanisława Musiała. *Dziennik Polski*, 7 III, 4.
- Kursa, M. (2013). Ks. Musiał. Odepchnięty. *Gazeta Wyborcza. Magazyn Wolna Sobota*, 13.09.2013.
- Obirek, S. (2004). Święta rozrzutność. *Tygodnik Powszechny*, nr 11 (14.03.2004), 7.
- Paszewski, A. (1999). Zapis na księdza. *Gazeta Wyborcza*, 12.01.1999.
- Polcul Foundation* (1998). Toruń.
- Preisner, J. (2003). *Jezuici w Nowym Śączu przy kościele Świętego Ducha*, t. I–II. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Przyjaciele (2004). Ksiądz Stanisław Musiał SJ (1938–2004). *Gazeta Wyborcza*, 12.03.2004, 12.
- Sidur Szaarej Teszuwa* (2005). Warszawa: Gmina Wyznaniowa Żydowska.
- Skotnicki, A.B. (oprac.) (2016). *Ksiądz Stanisław Musiał SJ – człowiek dialogu*. Kraków: Stradomskie Centrum *Dialogu*.
- Weksler-Waszkinel, R.J. (2006). *Ksiądz Stanisława Musiała zmagania z pamięcią. Zagłada Żydów. Studia i Materiały*, t. 2, 438–458.
- Wiadomości (1987). *Nasze Sprawy. Pismo Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego*, 5, 99.
- Zarębianka, Z. (2010). Życie podług logiki paradoksu. Stanisław Musiał SJ jako kapłan ewangeliczny. W: J. Augustyn (red.), *Listy ks. Stanisława Musiała do rodziny*, współprac. red. K. Stokłosa. Kraków: Wydawnictwo WAM, 289–306.

Netografia

<https://www.ekumenizm.pl/spoleczenstwo/pogrzeb-o-musiala/> (dostęp: 02.04.2024).

Stanisław Cieślak SJ – prof. Uniwersytetu Ignatianum w Krakowie. Ogłosił drukiem ponad 270 publikacji, w tym: książki, artykuły naukowe, hasła leksykograficzne, recenzje, sprawozdania, artykuły popularnonaukowe. Współredaktor kilku prac zbiorowych. Główne obszary badawcze: nowożytna historia Kościoła; naukowo-wychowawcza oraz kulturalno-społeczna działalność Towarzystwa Jezusowego w Polsce; biografistyka.

